

Šventojo Sosto pasaulinės teisinės politinės tvarkos vizija ir jos kritinė analizė

Aurimas Rudinskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedra
Vilnius University, Faculty of Law, Department of Public Law
Saulėtekio al. 9, LT-10222
rudinskas@hotmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-8022-9410>

Santrauka. Augant Šventojo Sosto įtakai tarptautinėje arenoje dėl vykstančios tarptautinės visuomenės transformacijos, pasireiškiančios didėjančia nevalstybinių veikėjų, nevyriausybinių organizacijų įtaka, tampa svarbu žinoti, kokius teisinius ir politinius mechanizmus, galinčius veikti pasauliniu mastu, siūlo Šventasis Sostas opiausioms žmonijos problemoms spręsti. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad tarp 1939 m. ir 1956 m. Šventasis Sostas pasiūlė tarptautinės teisinės taikos institucijos idėją ir viešai palaikė Pasaulio federalistų judėjimo propaguootą pasaulinės vyriausybės, arba pasaulinės federacijos, idėją. Ir viena, ir kita turi užtikrinti pasaulinį saugumą ir taiką. Nuo 1963 m. iki 2015 m. skleidžiama pasaulinės politinės valdžios, turinčios galią, instituciją ir priemones efektyviai spręsti pasaulines problemas, idėja. Nustatyta, kad šiuose projektuose esama visuomeninės sutarties teorijos bruožų. Jungtinių Tautų Organizacijos reforma, suteikianti jai daugiau galių, matoma kaip pirmas žingsnis link pasaulinės viešosios valdžios atsiradimo.

Pagrindiniai žodžiai: Pasaulinė valdžia, Jungtinių Tautų Organizacija, tarptautinė teisinė tvarka, nusiginklavimas, ekonomika, bendrasis gėris, subsidiarumas, solidarumas, pontifikas, kanonų teisė, pontifikaliniai dokumentai, visuomeninė sutartis.

Holy See vision of the global legal and political order and its critical analysis

Abstract. As the influence of the Holy See in the international arena increases due to the ongoing transformation of international society, resulting from the increasing influence of nongovernmental organizations and other non-state actors, it becomes important to know what legal and political mechanisms operating on a global scale, the Holy See proposes to solve the most pressing problems of humanity. It was found that between 1939 and 1956 the Holy See proposed the idea of an international legal peace institution and publicly supported the idea of a world government or world federation promoted by the World Federalist Movement. Both must ensure global security and peace. Since 1963 until 2015 the Holy See promoted the idea of a world political authority with the power, institution and means to effectively solve global problems. The research shows that these projects contain features of social contract theory. The reform of the United Nations organization, giving it more powers, is considered the first step towards the emergence of a global public authority.

Keywords: world government, United Nations, international legal order, disarmament, economy, common good, subsidiarity, solidarity, pontiff, canon law, pontifical documents, social contract.

Received: 2/2/2024. Accepted: 21/4/24

Copyright © 2024 Aurimas Rudinskas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Pasaulį purtant karams, energetinėms, ekonominėms bei ekologinėms krizėms, išbandomas tiek individualus, tiek ir kolektyvinis tautų, valstybių, tarptautinių organizacijų gebėjimas reaguoti opiausių žmonijos problemų akivaizdoje. Karas Ukrainoje kai kurių jau yra vadinamas pasauliniu karu. Jo galutinis poveikis savo apimtimi ir gyliu visiškai nenusipėjamas. Aišku tik viena – po Antrojo pasaulinio karo susiklosčiusi tvarka vis labiau braška. Išvardytos krizės, vykstant karui, įgyja pagreitį, tuo pačiu didindamos pasaulinę netvarką, nesaugumo, pažeidžiamumo bei geopolitinio neapibrėžtumo jausmą, skatinantį tiek individualiai, tiek kolektyviai ieškoti naujų efektyvesnių būdų spręsti iškilusias problemas. Šventasis Sostas¹ yra vienas tų, kurie ryžtasi ieškoti sprendimų ir siūlyti juos tarptautinės bendruomenės svarstymui.

Klausimas, kurį teisėtai galėtume užduoti, – kodėl į jo kalbas turėtume įsiklausyti, kai mūsų visuomenės vis labiau persipina skirtingais tikėjimais ir skirtingomis kultūromis, juo labiau, kad jis nebeturi krikščionybės monopolio.

Anot Thomaso Diezo, Šventasis Sostas yra keistokas praėjusių laikų reliktas, tų laikų, kai pasaulietinės ir religinės galios kartais sutapdavo viename – pontifikų – asmenyje (Diez 2017: 32, 35). Atsiradus politinei sistemai su aiškiai apibrėžtomis teritorijomis, arba tarptautinei valstybių visuomenei, tokie galių sutapimai išnyko, o Šventasis Sostas išliko. Jo statusas tapo ginčytinas, bet, nepaisant visų ginčų, jis pripažįstamas tarptautinės teisės subjektu. Maža to, Šventojo Sosto įtaka tarptautinėje arenoje per pastaruosius dešimtmečius stipriai išaugo. Tai lėmė ne tik asmeninės pontifikų savybės, jų kelionės ir technologijos, bet ir tarptautinės visuomenės transformacija (Diez 2017: 31).

Tradiciskai tarptautinė visuomenė apibrėžiama kaip visuomenė, susiformavusi iš įvairiausių valstybių, turinčių bendrus interesus ir panašias vertybes (Bull 1977: 13). Tokioje visuomenėje diplomatija, tarptautinė teisė ir kitos institucijos užima svarbią vietą (kaip ir valstybiniai veikėjai), nes dėmesio centre yra ne pavieniai individualūs žmonės ir jų santykiai, o valstybių tarpusavio santykiai. Pasak Diezo, šiandien yra pastebima tendencija pabrėžti *pasaulio* visuomenės buvimą ir jos svarbą – visuomenės, kurioje balsą ir įtaką turi ir pavieniai asmenys, ir nevyriausybinės organizacijos (Diez 2017: 32–33). Ji sudaryta ne iš valstybių narių, o iš pasaulio individų, persipynusių solidarumo saitais, turinčių savo teises ir reiškiančių, jų manymu, teisėtus reikalavimus visoms pasaulio valstybėms.

¹ Kanonų teisės kodekso 361 kanone randame *Šventojo Sosto* sąvokos paaiškinimą: „Apaštalu Sosto, arba Šventojo Sosto, vardu šiame Kodekse vadinamas ne tik Romos Popiežius, bet taip pat Valstybės sekretoriatas, Viešųjų Bažnyčios reikalų taryba ir kitos Romos Kurijos įstaigos, nebent pagal dalyko prigimtį ar kontekstą atrodytų kitaip.“ Kanonas 360 pateikia *Romos Kurijos* sąvoką: „Romos Kurija, per kurią Popiežius paprastai tvarko visuotinės Bažnyčios reikalus ir kuri jo vardu bei valdžia atlieka savo pareigas, tarnaudama Bažnyčioms ir jų gerovei, yra sudaryta iš Valstybės, arba Popiežiaus, Sekretoriato, Viešųjų Bažnyčios reikalų tarybos, kongregacijų, tribunolų ir kitų įstaigų, kurių struktūra ir kompetencija nustatomos ypatinguoju įstatymu.“

Prie šio tarptautinės visuomenės transformavimosi prisideda ir tarptautinėje arenoje auganti paradiplomatija. Nevalstybiniai veikėjai, pasitelkdami komunikacijų technologijas, verčia jų klausyti ir reaguoti globaliu mastu. Be to, pati diplomatija patiria ne mažesnius pokyčius: pasikeitimai informacinių technologijų srityje suteikė valstybėms galimybę rinkti informaciją naujais būdais, ir nebūtinai pasitelkiant ambasada; lygiai taip pat nėra absoliučios būtinybės komunikuoti su kitomis valstybėmis naudojant diplomatinės notas – informacija veiksmingai perduodama ir kitais kanalais (Diez 2017: 34).

Šie diplomatijoje vykstantys pasikeitimai, pasak Diezo, susiję su solidarizacijos procesu, didinančiu tarptautinės valstybių visuomenės ir pasaulio individų visuomenės persipynimą (Diez 2017: 34). Atsiranda būtinybė ne tik ieškoti veiksmingų būdų kreiptis į kitų vyriausybių protus, bet ir į pasaulio visuomenę sudarančių žmonių širdis. Šis persipynimas skatina tarptautinėje valstybių visuomenėje turėti pasaulio individų visuomenę reprezentuojančius fizinius ir juridinius asmenis, nevalstybinius veikėjus. Be to, daugelis tarptautinių šiandienos problemų išnyra taip greit, kad jų sprendimui neretai turi būti pasitelktos ne tik kitos šalys, bet ir nevalstybiniai veikėjai.

Visa tai sudaro sąlygas Šventajam Sostui pradėti aktyviau reikštis tarptautinėje arenoje. Kitaip tariant, jei tampa visiškai normalu ir priimtina į svarbias diskusijas įtraukti nevalstybinius veikėjus, o pasaulio visuomenės nariai vis labiau tampa atskaitos tašku šalių veiksmams, Šventasis Sostas, net ir turėdamas ginčytiną statusą tarptautinėje erdvėje, gali sėkmingai atstovauti tam tikrai pasaulio visuomenės daliai. Tarptautinės visuomenės transformacija daro Šventąjį Sostą vis įtakingesniu žaidėju tarptautinėje arenoje (Diez 2017: 36). Be to, šalia minėtų struktūrinių pasikeitimų, tarptautinėje visuomenėje vyksta ir normatyviniai pasikeitimai: skiriamas didesnis dėmesys žmogaus apsaugai, jo teisėms, aplinkosaugai, tvariam vystymuisi, taikai ir saugumui – visa tai sudaro dalį esminių krikščioniškosios normų. O tai reiškia, kad Šventasis Sostas tampa pajėgiu atstovauti ne tik krikščioniškajai, bet ir tam tikrai nekrikščioniškos pasaulio visuomenės daliai (Diez 2017: 36).

Be abejo, priimant svarbius sprendimus tarptautiniu lygiu, nevalstybinių veikėjų balsas ilgainiui darysis vis įtakingesnis. Ir tai, kad Šventasis Sostas pamažu pradeda atstovauti vis didesnei pasaulio visuomenės daliai normatyviniu lygiu, tuo pačiu išlaikydamas ir tarptautinio teisės subjekto statusą, neleis jo ignoruoti. Jis ir toliau dalyvaus diskusijose, formuojančiose tarptautinės visuomenės normas, bei pasaulinės tvarkos kūrimo procese (Diez 2017: 37), todėl šiuo straipsniu siekiama atskleisti Šventojo Sosto poziciją opiausiai klausimais.

Turint omenyje dabartinę įtemptą, grėsmingą politinę bei ekologinę situaciją, straipsnyje bandoma pateikti popiežinės vizijos apie sprendimą, koku keliu eiti, kad žmonija vienytųsi ir bandytų įveikti tarptautinius karinius, ekonominius, socialinius konfliktus ir ekologinės katastrofos grėsmę, analizę, t. y. siekiama išsiaiškinti, kokius teisinius politinius mechanizmus, galinčius veikti pasauliniu mastu sprendžiant išvardytas problemas, siūlo Šventasis Sostas.

Minėto tikslo įgyvendinimui keliami uždaviniai: a) identifikuoti penkių – Jono XXIII, Pijaus XII, Jono Pauliaus II, Benedikto XVI ir Pranciškaus – pontifikatų² metu tarptautinei bendruomenei pasiūlytus globalius teisinius ir politinius mechanizmus; b) išsiaiškinti, ar šių mechanizmų projektuose esama visuomeninės sutarties teorijos³ bruožų; c) išsiaiškinti Šventojo Sosto požiūrį į Jungtinių Tautų Organizaciją šių mechanizmų kontekste.

Tenka pastebėti, kad, nežiūrint temos aktualumo, akademinų veikalų, parašytų šia tema, pasaulyje vos vienas kitas. Lietuvos mastu neaptikta jokių mokslinių tyrimų.

Tyrimo objektą, pagrindinę mokslinę literatūrą sudaro Šventojo Sosto dokumentai. Turime reikalą su kanonu teise, jai priklausančia institucija ir jos leidžiamais dokumentais: popiežių enciklikomis, apaštališkaisiais paragimais, alokucijomis bei Popiežiškos taikos ir teisingumo tarybos nota.

² 1983 m. Kanonų teisės kodeksas pateikia įvairius popiežiaus titulus: Aukščiausiasis Pontifikas, Romos Pontifikas, Vyskupų Kolegijos Galva, Visuotinės Bažnyčios Ganytojas, Aukščiausiasis Ganytojas, Kristaus Vikaras, Petro Įpėdinis. Straipsnyje sąvokos „pontifikas“ ir „popiežius“ vartojamos sinonimiškai.

„Pontifikatas“ suprantamas kaip vieno popiežiaus valdymo laikotarpis nuo išrinkimo iki mirties arba atsistatydinimo. Pijaus XII pontifikatas truko nuo 1939 03 02 iki 1958 10 09; Jono XXIII pontifikatas – nuo 1958 10 28 iki 1963 06 03; Jono Pauliaus II – nuo 1978 10 16 iki 2005 04 02; Benedikto XVI – nuo 2005 04 19 iki 2013 02 28; Pranciškaus pontifikato pradžia – 2013 03 13.

³ Visuomeninės sutarties teorija – politinės filosofijos teorija, bandanti paaiškinti valstybės, valdžios ir teisės atsiradimą, valdžios bei individų santykių pobūdį, jų teises ir pareigas. Esminis klasikinės teorijos mokymas – valdžia ir teisė atsiranda individams sąmoningai ir laisvai sudarius savitarpio sutartį, kaip visuomeninio gyvenimo pagrindą, kuria atsakoma neribotos asmens laisvės, t. y. perduodama dalis turimų teisių ir laisvių valdžiai už šios įsipareigojimą juos ginti ir saugoti, taip pat saugoti jų privatinę nuosavybę, likusias teises ir laisves bei puoselėti jų bendrąjį gerį. Politinėje filosofijoje nacionalinė konstitucija dažnai traktuojama kaip konkreti visuomeninės sutarties apraška, kuria vadovaujantis kuriama konkrečios valstybės vyriausybė. Pateikiame keletą visuomeninės sutarties bruožų, arba elementų, kaip svarbiausių, esminių, konstitutyviųjų jos dalių: a) ji sudaroma konsensuso keliu, valdžios šaltinis – tauta; b) ja įtvirtinamas valdžios ir žmonių atžvilgiu naudojamos galios teisėtumas; c) ja įsteigiama politinė bendruomenė ir pilietinė visuomenė; d) sutartimi kai kurios asmeninės laisvės ir teisės iškeičiamos į socialinę, teisinę ir politinę tvarką; e) jos taip pat iškeičiamos į valdžios pažadus teikti individams tam tikras paslaugas ir ginti likusias, jai neatiduotas teises ir laisves; f) joje išreiškiama bendra žmonių valia, bendri interesai, bendros vertybės; g) mainais už prigimtinės teisės į asmeninį kerštą atsisakymą sutartis pažada užtikrinti tiek asmeninę apsaugą, tiek ir teisės viešpatavimo principo įgyvendinimą; h) ja apibrėžiama, ko tikimasi iš valdžios ir ko ši turi teisę tikėtis iš žmonių; i) joje apibrėžiama, kokias pagrindines paslaugas žmonėms teikia valdžia; j) taip pat apibrėžiama, už kokias paslaugas žmonės gali būti laikomi „skolingi“ valdžiai; k) joje numatoma tautos teisė tikrinti ir koreguoti valdžios galias, o reikalui esant – pasmerkti jos veiksmus; l) ji sudaro sąlygas atsirasti teisei valstybei; m) joje pabrėžiamas subsidiarumo ir solidarumo principų gerbimas ir vadovavimasis jais valdant valstybę; n) ji remiasi prielaida, kad gyvendami ir veikdami kartu žmonės daug stipresni nei pavieniui; o) ja siekiama iki minimumo sumažinti žmonių susiskaldymą ir socialinius neramumus; p) ja siekiama skatinti ir remti geresniąją žmogaus prigimties dalį, o mažiau pageidaujamas jos aspektus sušvelninti; r) sutartyje iškeliamas bendrojo gėrio siekis ir sukuriama bendrai gerovei užtikrinti teisinis pagrindas; s) ji remiasi prigimtinėmis žmogaus teisėmis ir siekia jas ginti bei saugoti; t) dažnai ja sukuriama bendra moralinė ir etinė sistema, kuria vadovaujamosi elgiantis. Plačiau žr.: Krupansky 2024; Lessnoff 1986.

Oficialūs Katalikų Bažnyčios dokumentai paprastai kyla iš keturių pagrindinių šaltinių: 1) popiežiški dokumentai, kurie tiesiogiai išleidžiami pačių pontifikų vardu; 2) Bažnyčios Susirinkimo dokumentai, kuriuos išleidžia Bažnyčios ekumeniniai susirinkimai; šie dokumentai skelbiami pontifiko vardu ir turi tokią pačią formą kaip ir įprastos popiežiškų dokumentų rūšys; 3) kurijos dokumentai, išleidžiami įvairių Šventojo Sosto įstaigų, bet sankcionuojami pontifiko; 4) vyskupų dokumentai, išleidžiami arba individualių vyskupų, arba nacionalinių vyskupų konferencijų (Charleston Diocese 2019).⁴

Enciklikos, apaštališkieji paraginiai ir alokucijos priklauso pirmajai dokumentų kategorijai (Humble *et al.* 2018: 213–215). Enciklikos sudaro antrą pagal svarbą pontifikalinių dokumentų rūšį. Pradedant Jono XXIII pontifikatu jomis kreipiamasi į visą pasaulį kokia nors svarbia tema arba norint duoti patarimą. Apaštališkasis paraginimas yra formalus popiežiaus kreipimasis, įprastai raginantis imtis tam tikros konkrečios veiklos. Tai ketvirta pagal svarbą popiežiškų dokumentų rūšis, po apaštališkųjų konstitucijų, enciklikų ir apaštališkųjų laiškų. Alokucijos yra oraliniai popiežių pareiškimai. Pastarąjį šimtmetį – tai vienas dažniausiai pontifikų naudojamų būdų perteikti žinią konkrečiai žmonių grupei ar visam pasauliui už homilijos ribų. Popiežiškosios taikos ir teisingumo tarybos (toliau taryba) nota priklauso trečiajai dokumentų kategorijai. Jos turinys atitinka šios tarybos kompetencijas, nurodytas apaštališkoje konstitucijoje *Pastor Bonus* (art.142–144).⁵

Popiežius, kaip ir kiekvienas vyskupas, pasak Kanonų teisės kodekso 375 kanono, Bažnyčioje turi pareigą šventinti, mokyti ir valdyti. Pontifikas pateikia universalias normas, valdančias Bažnyčios gyvenimą, jos tvarką, tikinčiųjų teises ir pareigas, arba nustato jos pareigūnų vaidmenį, atliekamą valdymo funkciją, o dokumentai, skelbiantys tokias normas arba aiškinantys jas, laikomi juridiniais ir interpretuojami pagal kanonų teisės taisykles ir principus. Enciklikos, apaštališkieji paraginiai, alokucijos, tarybų notos nėra nei teisėyra, nei įstatymų leidyba. Šie dokumentai nenustato jokios juridinės pareigos nei bendruomenėms, nei asmenims, neaiškina jokių normų, todėl traktuojami kaip popiežiškieji aktai, išplaukiantys iš jo pareigos mokyti, ir interpretuojami pagal teologinius bei filosofinius principus. Tiesa, kai kuriuose juridiniuose dokumentuose esama teologinių teiginių, o kai kurie teologiniai dokumentai cituoja juridines normas. Tokiais atvejais teologiniai teiginiai interpretuojami pagal teologijos principus, o juridiniai pagal kanonų teisės taisykles ir principus (Huels 2000: 117–122). Visais atvejais tiek popiežiaus, tiek jo kurijos išleidžiami dokumentai laikomi kanonų teisės dalimi. Kanonų teisė nėra

⁴ Tiek visuotiniai bažnytiniai įstatymai, tiek daugelis kitų popiežiškų dokumentų kaip ir didžioji dalis Romos Kurijos administracinių dokumentų skelbiami *Acta Apostolicae Sedis (AAS)*, oficialiame Šventojo Sosto leidinyje, nebent atskirais atvejais būtų nustatyta kitaip. Kuomet dokumentas yra didelės apimties, jis paprastai spausdinamas atskira brošiūra ir talpinamas internetinėje Vatikano svetainėje. Mažesnės svarbos dokumentai nespausdinami *AAS*, bet gali būti išleisti atskirais pamfletais arba spausdinami *L'Osservatore romano*, *Notitiae*, *Seminarium* arba kitame Vatikano žurnale (Huels 2000: 129; Codex iuris canonici 1983: 8 can.), arba tiesiog talpinami internetinėje Vatikano svetainėje.

⁵ Plačiau apie Šventojo Sosto dokumentus žr.: Morrissey 1990: 102–125; Huels 1998: 337–370; Huels 2000: 117–135; Huels 2006; Huels 2021: 367–403.

tik juridinio pobūdžio. Juridinės normos sudaro tik vieną iš keleto literatūrinių formų kanonų teisėje (Huels 2006: 232–233).

Kalbant apie enciklikų, apaštališkųjų paraginimų, alokucijų, popiežiškų tarybų notų sąsają su pasaulietiniais teisės šaltiniais, paminėtini du dalykai. Nors kai kurie teisės mokslininkai laikosi nuomonės, kad materialiuoju požiūriu teisės šaltiniai yra tik visuomeniniai santykiai, materialiosios, socialinės ir kitos visuomenės gyvenimo sąlygos (Vansevičius 2000: 115), teisiniame pozityvizme vadinami nenorminiais veiksniais, šio straipsnio autorius laikosi nuomonės, kad prie materialiujų teisės šaltinių, šalia nenorminių veiksmių, galima priskirti ir norminius, vertybinius veiksmius, vadinamuosius asmenų interesus bei religines ir dorovines nuostatas, kurios, kuriant teisę, transformuojasi į juridines normas (Vaišvila 2009: 304). Kaip teigia Valentinas Mikelėnas, bendrai paėmus, tai ekonominių, etinių, ideologinių, kultūrinių, religinių, socialinių ir kitokių veiksmių visuma, formuojanti teisės normas, jų turinį ir prasmę (Mikelėnas 2009: 45–47).

Todėl minėtieji Šventojo Sosto dokumentai, juose atrandamos dorovinės nuostatos, religiniai įsitikinimai, politinės ir teisinės idėjos, politinių ir teisinių mechanizmų sampratos, anot šio straipsnio autoriaus, gali būti laikomi materialiaisiais teisės šaltiniais – veiksniais, potencialiai galinčiais transformotis į nacionalinės ir tarptautinės teisės normas, tampančias teisiniu nacionalinių arba tarptautinių santykių reguliavimu, juo labiau kad atliktas tyrimas rodo, jog Šventasis Sostas suinteresuotas, kad šiuose dokumentuose paskelbtų idėjų pagrindu būtų kuriama nauja tarptautinė teisinė tvarka, nauja tarptautinė teisė, pasibaigianti tarptautinės visuomeninės sutarties išleidimu ir naujais globaliais politiniais teisiniais mechanizmais. Turime reikalą su pirmuoju teisės egzistavimo lygmeniu. Teisė čia egzistuoja kaip idėja pontifikų sąmonėse, kaip idėja, norinti pavirsti „kūnu“ (Ragauskienė 2007: 29). Todėl, nors šiame straipsnyje ir nėra labai daug teisės tikraja to žodžio prasme, esame linkę manyti, kad Šventojo Sosto idėjų pagrindu gali būti kuriamos konkrečios teisinės normos, kurias įgyvendinus atsirastų sureguliuoti santykiai.

Be to, tiek Jungtinių Tautų Chartija (toliau – chartija), tiek ir Europos Sąjungos steigimo sutartis gali būti traktuojamos kaip konkrečios pasaulinio masto visuomeninės sutarties išraiškos. Kiekviena visuomeninė sutartis iš esmės sudaroma dėl konkrečių vertybių – jas pripažinti, ginti ir saugoti. Minėti dokumentai, o ypač jų preambulės, parodo, kokių vertybių pagrindu šios sutartys buvo sudarytos. Straipsnyje analizuojami pontifikų ir Romos kurijos dokumentai taip pat iškelia vertybes, kurių pagrindu Šventasis Sostas norėtų matyti atsirandant visuomeninę sutartį, įsteigiančią pasaulinę valdžią, turinčią ją įgyvendinti. Tiesa, galbūt dar neatėjo laikas pamatyti visa tai virstant realybe, galbūt dar tik formuojasi pati teisinė idėja, bet neišnagrinėjus idėjinio, vertybinio klausimo, neįmanoma žengti toliau. Nesant vertybių, vienijančių žmones, veltui sudarinėjamos tokio lygio sutartys.

Kitas dalykas, kadangi Šventojo Sosto dokumentuose, tokiuose kaip enciklikos, apaštališkieji paraginimai, alokucijos ir notos, pasisakymai teisiniais klausimais dažnai eina koja kojon su politiniais pasisakymais teologiniame bei filosofiniame kontekste, tyrime apsiriboti vien tik teise arba konkrečia teisės šaka neįmanoma, o ir pats analizuojamas klausimas

reikalauja tarpdalykinio, kompleksiško požiūrio. Kalbama ne tik apie teisinius dalykus, bet ir apie Šventojo Sosto ir pačios Bažnyčios vietą bei misiją pasaulinėje bendruomenėje, taip pat žmonijos lūkesčius ir humanizmą – dalykus, kurių nepriskirsi nė vienam konkrečiam mokslui. Todėl teisininkų pasauliečių požiūris į Bažnyčios dokumentus galbūt neturėtų būti toks formalus kaip žvelgiant į įstatymą, galbūt neturėtume ieškoti juose to, kas turi būti pasaulietiniame norminiame akte. Čia turime reikalą su bažnytiniais dokumentais, kanonų teisės dalimi, jos doktrinos dalimi. Čia susipina religija, moralė, filosofija ir teisė. Todėl straipsnio autorius linkęs manyti, kad vertinti visus Bažnyčios dokumentus grynai pagal teisinius pasaulietinius, pozityvistinius standartus būtų neteisinga. Bažnyčia – ne parlamentas, tai visiškai kitoks teisėkūros subjektas, su visiškai kitokia teisine sistema, bet vis tik teisine ir ilgaamžė.

1. Jono XXIII pasaulinės viešosios valdžios samprata

Rusijos karinė invazija į Ukrainą daugelio širdyse pagimdė Trečiojo pasaulinio karo baimę. Kreipdamasis į diplomatinio korpuso narius, akredituotus prie Šventojo Sosto, popiežius Pranciškus 2023 m. sausio pradžioje pasidalino įsitikinimu, kad Trečiasis pasaulinis karas jau prasidėjęs – gyvename pasaulyje, kuriame konfliktų pasekmės neapsiriboja viena konkrečia planetos dalimi, ir karas Ukrainoje yra geriausias to pavyzdys. Paskelbęs, kad šis karas, kaip ir visi karai, kuriuose naikinami miestai ir jų gyventojai, yra karas prieš visą žmoniją, Pontifikas dar kartą paragino užbaigti šį „beprasmišką konfliktą“ dėl jo baisių padarinių tiek vietiniam, tiek ir kitiems planetos regionams (Francis 2023). Alokucijoje išreikštas nuogąstavimas, kad, praėjus šešiasdešimčiai metų nuo krizės Kuboje, pasauliui iškilo nauja branduolinė grėsmė. 1963 m. krizė, galėjusį perraugti į branduolinį karą, anot Pranciškaus, buvo išspręsta tiek konkrečių pastangų užgesinti politinę įtampą dėka, tiek pasiekus įsitikinimą, kad tarp šalių vykstančius konfliktus galima išspręsti pasitelkus tarptautinę teisę ir tokias organizacijas kaip Jungtinės Tautos, skatinusias daugiašalę diplomaciją. Ir vis tik pontifikas diplomatiškai pareiškė, kad šiandieninė daugiašalė sistema, kurioje atsidūręs pasaulis, turi būti nuodugnai permąstyta – ji nepajėgi tinkamai reaguoti į šių dienų iššūkius. Anot Pranciškaus, turi būti reformuotos institucijos, leidžiančios šiai sistemai veiksmingai veikti. Kol kas jos neatstovauja visų tautų poreikiams ir neatsižvelgia į visų tautų jausmus. Egzistuojančios procedūros daro vienas šalis svarbesnes kitų šalių sąskaita (Francis 2023). Ši kritika, neminint nei vardų, nei tautų ar organizacijų pavadinimų, kai kurių manymu, bent iš dalies buvo nukreipta prieš Jungtinių Tautų Organizaciją, susilaukiančią kritikos dėl ribotų galių spręsti konfliktą Ukrainoje.

Kad ir kaip naujai skambėtų, Pranciškaus raginimas peržiūrėti daugiašalę sistemą nėra naujas dalykas. Panašiai, pasirodo, yra kalbėję ir Jonas XXIII, ir Pijus XII, ir Jonas Paulius II bei Benediktas XVI.

Kadangi Jono XXIII enciklika *Pacem in terris*, kaip teigė Pranciškus susitikime su diplomatinio korpuso nariais, neprarado aktualumo praėjus šešiasdešimčiai metų nuo jos pasirodymo, pasauliui vėl susidūrus su branduolinio karo grėsme, verta paanalizuoti, kuo

ši enciklika tokia aktuali, ir išsiaiškinti, kokius mechanizmus ji siūlo opiausių problemų sprendimui.

Pradėkime nuo to, kad mokslų ir technologijų progresas, keliantis nuostabą didžiajai žmonijos daliai, darė ne mažesnę įspūdį ir XX a. viduryje. Jo dėka bendravimas ir bendradarbiavimas tarp atskirų individų, šeimų, tarpinių asociacijų, skirtingų politinių bendruomenių ir jų viešųjų valdžių pasiekė iki tol dar neregėtas aukštumas. Jau šešiasdešimtaisiais ir septyniasdešimtaisiais praėjusio amžiaus metais buvo matoma ekonominė valstybių tarpusavio priklausomybė, jaučiamas ekonominio pasaulio gimimas, atsirandantis iš nacionalinių ekonomikų integravimosi į vieną bendrą visumą. Darėsi vis aiškiau, kad kiekvienos valstybės pažanga, jos vidinė tvarka, saugumas ir netgi taika neišvengiamai tampa susieta su kitų šalių gyvenimu (John XXIII 1963: 44). Esant tokiai tarptautinei situacijai, Jonas XXIII pareiškė, kad jokia valstybė negali daugiau viena pati užtikrinti nei savų interesų įgyvendinimo, nei savo raidos – jos raida ir jos gerovė dažnai yra visų kitų valstybių vystymosi ir gerovės rezultatas (John XXIII 1963: 44).

Matydamas tokį pasaulio vienijimąsi, pontifikas optimistiškai pareiškė, kad jokiai epochai nepavyks sunaikinti žmonijos vienybės, grindžiamos prigimtinio žmonių orumu, bet visada išliks poreikis puoselėti bendrąjį pasaulio gėrį. Laikai, kai šio gėrio užtikrinimui pakako diplomatinį kanalų, aukščiausio lygio tarpvalstybinių susitikimų bei diskusijų, pavienių valstybių sutarčių ir susitarimų – viso to, ką siūlo tiek prigimtinė, tiek tautų teisė – baigėsi. Persipynusiame pasaulyje bendras žmonijos gėris susiduria su dar neregėto masto ir sudėtingumo problemomis, reikalaujančiomis jas skubiai spręsti naujais būdais ir naujomis priemonėmis, ypač, kai kalbama apie taikos ir globalaus saugumo palaikymą. Šiandieninė politinio gyvenimo realybė, jos struktūra ir forma netinkama bendrojo gėrio užtikrinimui (John XXIII 1963: 45–46).

Pasak Jono XXIII, problemos, su kuriomis susiduria bendrasis pasaulio gėris, gali būti išspręstos tik pasitelkiant nacionalines sienas peržengiančią viešąją valdžią, gebančią veikti globaliu mastu, turinčią galią, instituciją ir priemones, kurios būtų susietos su konkrečių problemų sprendimu (John XXIII 1963: 46).

Šią mintį pontifikas bando pagrįsti teigdamas, kad tarp bendrojo gėrio ir viešosios valdžios, jos prigimties ir funkcijos esti glaudus vidinis ryšys. Kadangi viešosios valdžios tikslas yra valstybės viduje puoselėti konkrečios visuomenės bendrąjį gėrį, pati viešoji valdžia – moralinės tvarkos postulatą. O moralinė tvarka reikalauja, kad viešoji valdžia būtų veiksminga savo tikslo siekime. Todėl institucijoms, kuriose ji egzistuoja, per kurias ji veikia ir siekia užsibrėžto tikslo, suteikta tam tikra struktūra ir tam tikras veiksmingumas, darantys jas pajėgias realizuoti bendrąjį konkrečios valstybės gėrį tinkamiausiais būdais prie susiklostančių istorinių aplinkybių (John XXIII 1963: 46).

Turėdami visa tai omenyje, galime suprasti, kodėl, anot Jono XXIII, reikalinga įsteigti nacionalines sienas peržengiančią viešąją valdžią. Bendrasis pasaulio gėris reikalauja bendrosios viešosios valdžios, užtikrinančios veiksmingą bendrojo pasaulinio gėrio puoselėjimą ir gynimą.

Kalbant apie šios pasaulinės valdžios kilmę, enciklikoje rašoma, kad jos atsiradimas negali būti primestas jėga (John XXIII 1963: 46–47). Jei visi žmonės iš prigimties lygūs

savo orumu, joks žmogus ir jokia valstybė, sudaryta iš žmonių, negali laikyti save viršesne už kitas. Prigimtinio orumo atžvilgiu tarp politinių bendruomenių nėra jokių skirtumų (John XXIII 1963: 32–33). Tiesa, kai kurios tautos yra pasiekusios mokslinio, kultūrinio, ekonominio vystymosi aukštumas, bet tai nesuteikia joms teisės viešpatuoti kitoms tautoms (John XXIII 1963: 33). Tai tik reiškia, kad jos turi atsakomybę įnešti didesnę indėlį į bendrą socialinę pasaulio pažangą (John XXIII 1963: 33). Pontifikas teigia, kad kiekviena šalis, nežiūrint medžiaginės pažangos ir karinio potencialo, yra jautri teisei lygybei (John XXIII 1963: 47). Todėl visuotinės valdžios primetimas neišvengiamai sukeltų mažųjų tautų nuogastavimus, kad anksčiau ar vėliau joms teks susidurti su didžiųjų tautų išnaudojimu arba jos bus priverstos rinktis konkrečios valstybės pusę. Tokios ir panašios baimės darytų šią valdžią bei jos teises institucijas absoliučiai neveiksmingas. Tam, kad ji tokia netaptų, jos atsiradimui reikalingas bendras tautų pritarimas, taip pat absoliutus nešališkumas ir sąžiningumas (John XXIII 1963: 46–47). Be to, jos dėmesio centre turi būti *persona humana*. Jei konkrečioje valstybėje neįmanoma apibrėžti, kas yra bendrasis gėris, nepastatius į centrą *asmens*, tai juo labiau neįmanoma to padaryti pasauliniu mastu. Bendrosios viešosios valdžios tikslas – žmogaus teisių pripažinimas, jų saugojimas, gerbimas ir puoselėjimas. Siekti šio tikslo pasaulinė valdžia gali arba tiesioginiais veiksmais, arba sudarydama tam tikras globalias sąlygas, kurios leistų šalių lyderiams efektyviau vykdyti šią funkciją jiems priklausančiose teritorijose (John XXIII 1963: 47).

Apmąstydamas pasaulinės valdžios ryšį su nacionalinėmis valstybėmis, Jonas XXIII teigė, kad jų santykiuose be galo svarbus subsidiarumo principas. Pasaulinė viešoji valdžia turėtų užsiimti ekonominių, socialinių, politinių ir kultūrinių pasaulinės tautų bendruomenės problemų vertinimu ir bandytų jas spręsti. Iš kitos pusės, ji turi tai daryti tik tais atvejais, kai pavienėms valstybėms dėl problemų dydžio, sunkumo ar skubos pačioms nepavyktų jų išspręsti (John XXIII 1963: 47–48). Apriboti nacionalinės viešosios valdžios veikimo lauką visais kitais atvejais, esant visoms galimybėms spręsti iškilusias problemas vietiniu mastu, ar atimti dalį vietinės viešosios valdžios funkcijų be jokios rimtos priežasties – neleistina ir netoleruotina. Bendrosios valdžios tikslas – pasauliniu mastu kurti tokias sąlygas, kurioms esant kiekvienos tautos valdžia, piliečiai bei tarpinių instancijų organizacijos galėtų atlikti visus reikalingus darbus, vykdyti savo pareigas ir saugiai pareikalauti jiems priklausančių teisių (John XXIII 1963: 48).

Pontifikas taip pat leido suprasti, kad viena iš pagrindinių užduočių, su kuriomis tektų susidurti visuotinei valdžiai bendrojo gėrio labui – šalių nusiginklavimas. Nežiūrint pasaulinės bendruomenės vienijimosi ir didėjančios tarpusavio priklausomybės, žmonių sąmonėje, deja, išlieka įsitikinimas, kad taika gali būti užtikrinta tik vienodos ginkluotės pagrindu. Todėl vienai šaliai padidinus karinę jėgą, kitos mato poreikį atsverti ją didinant savo karinius pajėgumus (John XXIII 1963: 38). Taip ginklai dauginami iki begalybės, didinant pasaulio susinaikinimo galimybes. Anot Pontifiko, ši logika nepateisinama – sveikas protas, teisingumas bei žmogaus orumas šaukiasi žmonijos nusiginklavimo. Bendru šalių sutarimu turi būti sukurta pasaulinė nusiginklavimo programa su veiksminga kontrolės sistema (John XXIII 1963: 39). Bet kokie tarptautiniai ginčai privalo būti sprendžiami pasitelkiant derybas ir susitarimus (John XXIII 1963: 40).

Jungtinių Tautų Organizacija, pasak Jono XXIII, iš dalies jau atspindi pasaulinei viešajai valdžiai priskiriamas funkcijas – ji turi tikslą palaikyti ir sustiprinti pasaulio taiką, pagelbėti bei padrašinti tautas kurti draugiškus ryšius, grindžiamus tiek abipusės pagarbos, lygybės principais, tiek ir plačiu bendradarbiavimu (John XXIII 1963: 48). Šios organizacijos toliaregiškumas įrodomas jau vien tuo, kad buvo pritarta Žmogaus teisių deklaracijai (John XXIII 1963: 48). Ir vis tik, anot pontifiko, jos struktūros ir veikimo būdai nėra pritaikyti išsikeltų tikslų įgyvendinimui. Ne kiekvieno žmogaus asmeninės teisės, kylančios iš žmogiško orumo, – ir todėl neliečiamos, neatimamos ir visuotinės, – joje gali būti veiksmingai apgintos (John XXIII 1963: 49). Ši organizacija tėra tik pirmas žingsnis teisinga kryptimi – link teisiškai ir politiškai tvarkomos pasaulinės bendruomenės (John XXIII 1963: 49).

Apibendrinami enciklikoje išsakytas mintis, galime išskirti keletą esminių punktų. Pirma, Šventojo Sosto požiūriu, pasaulinę viešąją valdžią reikia sukurti, iš vienos pusės, dėl grynai funkcinės priežasties. Kiekvienos valstybės gerovė, raida, tvarka, taika ir saugumas šiandien priklauso nuo visų kitų šalių gerovės, raidos, taikos, tvarkos ir saugumo. Kad ir kokia galinga būtų nacionalinė valstybė, viena pati ji negali pilnai užtikrinti nei individualaus, nei pasaulinio bendrojo gėrio įgyvendinimo funkcijos. Tam reikalingos bendros žmonijos pastangos. Iš kitos pusės, pasaulinę valdžią sukurti reikia dėl etinės priežasties. Konkrečios visuomenės bendrasis gėris *reikalauja* viešosios valdžios atsiradimo jo įgyvendinimui vietiniu lygiu, o pasaulinis bendrasis gėris *reikalauja* bendrosios viešosios valdžios – moralinės tvarkos sąlygos – atsiradimo pasauliniu lygiu. Valdžia – moralinis tautų pagrindas.

Antra, nors pontifikas nedetalizuoja, kokios turėtų būti šios visuotinės viešosios valdžios politinės ir teisinės institucijos, pačios valdžios atsiradimas turėtų įvykti pasitelkiant pasaulinio masto visuomeninę sutartį, kitaip tariant, bendru teisiškai lygių šalių sutarimu, vienbalsiu jos įgaliojimu. Pabrėžiamas kiekvienos tautos, kaip politiškai organizuotos bendruomenės, orumas, jos teisinė ir moralinė lygybė, turinti veikti tarptautinėje arenoje kaip teisės principas. Pasaulinė valdžia negali tarnauti tik didžiausių ir galingiausių valstybių interesams.

Trečia, visuotinės valdžios santykiai su nacionalinėmis valstybėmis turi būti grindžiami subsidiarumo principu. Taip leidžiama suprasti, kad skirtingos valdžios, funkcionuojančios valstybiniu, regioniniu, žemyniniu, pasauliniu lygiu, turėtų padėti, o ne trukdyti viena kitai atlikti joms priklausančius darbus bendrojo gėrio labui.

Ketvirta, ši globali organizacija per teises ir politines institucijas veiksmingomis priemonėmis turėtų: a) užtikrinti pasaulio taiką ir saugumą; b) analizuoti bei spręsti ekonomines, socialines, politines ir netgi kultūrines pasaulio problemas; c) užtikrinti žmogaus teisių gynimą, pripažinimą, gerbimą ir plėtojimą – tai laikoma vienu iš esminių šios organizacijos ir visuotinio bendrojo gėrio paieškų tikslų.

Vertinant išsakytas pontifiko mintis, autoriaus nuomone, pirmiausia būtina atsižvelgti į tuo metu buvusį istorinį kontekstą. Kalbama apie 1963 metus – patį Šaltojo karo įkarštį: tėra praėję vos dveji metai po Berlyno sienos atsiradimo, nepilni metai nuo Kubos raketų

krizės, pasaulį priartinusios prie realios branduolinio karo tikimybės. Šiomis istorinėmis aplinkybėmis žmonijai, iš vienos pusės, vis labiau vienijantis dėl ekonominės, mokslinės ir technologinės pažangos, iš kitos pusės, stovint ant susinaikinimo ribos, kvietimas kurti pasaulį, kuriame nebūtų vietos ginklams ir aukoms, kvietimas reformuoti neveiksmingas tarptautines organizacijas ir steigti naujus pasaulinius politinius teisinius mechanizmus, galinčius užtikrinti bendrąjį pasaulinį gėrį, atrodo racionalus ir prasmingas. Įdomu tai, kad šį raginimą reformuoti tarptautinę teisinę tvarką lydi Jono XXIII bandymas reformuoti pačią Romos Katalikų Bažnyčią pasauliniu mastu. 1962 m. sušauktas Vatikano II susirinkimas⁶ turėjo tikslą, paties Jono XXIII žodžiais tariant, modernizuoti Bažnyčią po dvidešimties gyvavimo amžių. Atlikta didžiausia reforma per paskutinius 400 metų. Išryškinta Bažnyčios misija tarnauti žmonijai tenkinant ne tik dvasinius, bet ir ekonominius, socialinius jos poreikius. Visa tai susišaukia su senu socialinio Bažnyčios mokyimo principu „*vetera novis et perficere*“ – padidinti ir patobulinti sena naudojant nauja. Jaučiasi nuoširdus Jono XXIII troškimas matyti pokyčius visuose lygmenyse – tiek pasaulietiniame, tiek bažnytniniame, – ir bandymas siekti šio tikslo, darant tai, kas priklauso nuo jo asmens ir turimos valdžios.

Į akis taip pat krinta ryškus šio pontifikato atotrūkis nuo Leono XIII⁷ mokyimo, kuriam valstybė ir visuomenė buvo identiškos sąvokos, o Jonui XXIII – tai du skirtingi dalykai. Jo valstybės samprata daugiau teisinė nei dorovinė. Jis tęsia Pijaus XII minties liniją. Kaip minėta, jam nesvetimos visuomenės dalyvavimo viešame valdyme, valstybės, valdžios kūrimo ir jos galių ribojimo, pasitelkiant visuomeninę sutartį, žmogaus teisės ir laisvės įstatymų rėmuose idėjos. Trokštama matyti laisvą žmogų ribotą galią turinčios valdžios rankose, pastatytą į naujos, reformuotos pasaulinės tvarkos centrą – tvarkos, kuri grindžiama ne prievarta, bet laisvu žmonių pasirinkimu. Tokios ir panašios mintys įneša ne tik naujumo į pačios Bažnyčios socialinį mokymą, bet ir priartina šiuiolaikinę Vakarų teisės sistemą ir jos vertybes prie pusanthro milijardo narių turinčios bendruomenės. Ugdoma vakarietiška teisinė sąmonė ir tokia pat kultūra pačioje Bažnyčioje.

Kalbant apie enciklikos aktualumą, pasauliui dar labiau persipynus nei 1963 m., karui vėl sugrįžus į Europos žemyną, pradėjus vėl grasinti atominiais ginklais, straipsnio autorius linkęs sutikti su popiežiaus Pranciškaus teigimu, kad Jono XXIII enciklika *Pacem in terris* šiandien aktuali kaip niekad. Iš kitos pusės, teigti, kad per 60 metų neįvyko jokių reikšmingų pokyčių, būtų neteisinga. Kaip matėme, vienas esminių *Pacem in terris* aspektų – pontifikato pareiškimai apie būtinybę pripažinti, saugoti bei ginti pagrindines žmogaus teises. Jo idėja, kad taikos užtikrinimui reikalingos galingos institucijos, atsidavusios žmogaus teisių įgyvendinimui, po truputi virsta realybe. Per paskutinius kelis dešimtmečius žmogaus teisės tapo vienu pagrindinių diplomatijos ir tarptautinės teisės veiksnių. Atsiranda vis daugiau organizacijų, galinčių veiksmingai spręsti globalias problemas ypač sudėtingomis situacijomis. Taip pat atsirado visuotinė jurisdikcija kovai su

⁶ Vatikano II susirinkimas truko nuo 1962 10 11 iki 1965 12 08. Jame dalyvavo beveik trys tūkstančiai dalyvių iš 79 valstybių.

⁷ Leono XIII pontifikato laikas nuo 1878 02 20 iki 1903 07 20.

nusikaltimais prieš žmogiškumą. Atsiranda vis daugiau žmogaus teises ginančių biurų pačioje Romos Katalikų Bažnyčioje, kas yra sveikintina naujovė, turint omenyje, kad XIX amžiaus pabaigoje Leonas XIII savo enciklikoje *Libertas Praestantissimum* pasmerkė Vakarų modernizmo propaguotas laisves ir su jomis susijusias teises. *Pacem in terris* – pirmasis Bažnyčios dokumentas, žmogaus teises ir laisves padaręs politinės ir socialinės tvarkos pagrindu. Šis minties pokytis gali būti paaiškinamas tuo, kad XIX a. Bažnyčia buvo nusiteikusi prieš individualistinį ir politinį liberalizmą, o XX a. „priešas“ pasikeitė. Totalitarizmui vis labiau išvirtinant pasaulyje, palaipsniui pradedama suvokti, kad būtina ginti žmogaus teises ir laisves nuo centralizuotų valdymo formų, bandančių atgrasyti žmones nuo minties ir veiksmų laisvės, pilnai kontroliuojant jų gyvenimus. Taigi su šia enciklika prasidėję pokyčiai per paskutinius 60 metų dar labiau priartino pačią Bažnyčią ir jos socialinę doktriną prie Vakarų teisės tradicijos vertybinės sampratos.

2. Pijaus XII tarptautinės teisinės taikos institucijos samprata

2023 m. sausio pradžioje paskelbęs diplomatinio korpuso nariams, kad Jono XXIII enciklika *Pacem in terris* XXI amžiuje tebėra aktuali, ir pakvietęs su ja iš naujo susipažinti, savo kalboje apie daugiašališkumo reformą Pranciškus netiesiogiai nurodė kryptį, kuria Šventasis Sostas norėtų matyti vykdant daugiašalės sistemos, kurioje atsidūręs pasaulis, jos institucijų bei jose vyraujančių procedūrų pertvarkymą. Diplomatomams buvo leista suprasti, kad Šventasis Sostas: 1) ir toliau kviečia nepaprastos išminties ir įtakos žmones apgalvoti, kaip pasiekti tarp tautų žmogiškesnį santykį bei sutarimą, iš kurio galėtų kilti ilgalaikės naudingos sutartys; 2) toliau smerkia branduolinių ginklų kūrimą ir palaiko bendru šalių sutarimu pasaulinės nusiginklavimo programos sukūrimą su veiksminga kontrolės sistema; 3) taip pat remia Jono XXIII išsakytą idėją, kad bendrojo pasaulinio gėrio saugojimui ir puoselėjimui nebeužtenka tradicinių diplomatinių, politinių ir teisinių institucijų – valstybės turėtų ryžtis naujos visuotinės viešosios valdžios sukūrimui, su atitinkamomis politinėmis ir teisinėmis institucijomis, turinčiomis galią veiksmingai užtikrinti pasaulio taiką ir saugumą.

Įdomu tai, kad savo idėjoms apie naują tarptautinę teisinę tvarką bei daugiašalės sistemos reformą, Jonas XXIII minčių sėmėsi iš savo pirmtako Pijaus XII. Šis Pontifikas vienokia ar kitokia forma *Pacem in terris* minimas beveik dvidešimt kartų. Jei Jono XXIII enciklika, kaip teigė Pranciškus, tebėra aktuali praėjus daugiau nei pusei amžiaus, tai ne mažiau aktualios ir Pijaus XII idėjos. Jo 1939 – 1956 m. pasisakymai rodo, kad šis popiežius taip pat orientavosi į tarptautinės teisinės tvarkos kūrimą, tautų teisės gynimą bei tarptautinių teisinių institucijų atsiradimą, augimą ir vystymąsi.

Jau pontifikato pradžioje, 1939 m., augančio autoritarizmo akivaizdoje Pijus XII kreipėsi į tarptautinę bendruomenę ragindamas veikti – ginti tarptautinę teisę nuo savavališkų valstybių veiksmų, paliekančių ją privačių interesų polėkiams. Pontifikas teigė, kad idėja, suteikianti valstybei neribotą valdžią, nėra tiesiog klaidinga – ji pirmiausia pavojinga – pavojinga tiek pačios valstybės gyvenimui, tiek tarptautinei pasaulio tvarkai.

Neribota valstybės galia veda prie teisių pažeidimo, trukdo vykdyti susitarimus, ardo tarptautinės visuomenės vienybę ir apiplėšia tautų teisę, atimdama iš jos pamatą ir jėgą (Powers 1952: 196–197).

Kaip vieną priemonių, galinčių užkirsti kelią valstybių savivalei, Pijus XII pasiūlo tarptautinei bendruomenei įkurti plataus masto pasaulinę organizaciją, galinčią sutramdyti panašių valstybių-agresorių vadovus (Koenig 1943: 604–605). Pontifikas buvo įsitikinęs, kad iki tol egzistavusios ir veikusios tarptautinės teisinės institucijos visiškai neveiksmingos (Koenig 1943: 637). Praėjus keletui metų po šio pasisakymo, šią potencialią tarptautinę organizaciją Šventasis Sostas ima vadinti „kokia nors teisine institucija“, kuri turėtų garantuoti tikslų tarptautinių sutarčių vykdymą, jų peržiūrėjimą ir keitimą. Jai taip pat priskiriama teisė inicijuoti ir užtikrinti pasaulinio nusiginklavimo procesą. Pontifikas pareiškė, kad šiai teisei institucijai turėtų būti suteikta aukščiausia galia žemėje, kuria remiantis tiek pavienio, tiek kolektyvinio antpuolio pavojų galima būtų užgniaužti ankstyvojoje stadijoje. Šios institucijos arsenalą prieš agresorių sudarytų tiek ūkinės sankcijos, tiek kovinės priemonės, padedančios įvykdyti ginkluotą įsikišimą, užkertantį kelią neteisybės įsivyravimui (Brizgys 1949: 574–575). Kardas, anot Pontifiko, deja, kartais „gali ir turi atidaryti kelią į taiką“, ir ne tik, – „kardo šešėlis dar gali būti pereinamoju metu tarp karo paliaubų ir galutinių taikos sutarčių. Grasinimas kardu gali atrodyti neišvengiamas ir po taikos sutarčių sudarymo, kad priverstų tesėti teisingus išpareigojimus ir užbėgtų už akių bandymams kurti naujus konfliktus“ (Brizgys 1949: 561).

Kalbėdamas apie šios teisinės institucijos kilmę ir veiklą, Pijus XII pabrėžė visuotinio nutarimo svarbą – ji negali atsirasti tik galingiausiųjų valstybių sprendimu (Brizgys 1949: 574). Kiekviena tauta turi teisę valdyti savo likimą. Niekas negali primesti joms svetimos kultūrinės ir politinės sistemos. Jos pačios turi sudaryti tokias sutartis, kurios suvaržytų dalį jų suverenumo bendrojo gėrio labui (Brizgys 1949: 590). Taigi visuomeninė sutartis tarptautinės teisinės institucijos atsiradimui, jos funkcijų bei galių apibrėžimui, būtų neišvengiama. Pontifikas taip pat leido suprasti, kad šalys, sudariusios visuomeninę sutartį, privalėtų tikrinti, koreguoti ir, reikalui esant, pasmerkti šios institucijos veiksmus ir planus. Tai išplaukia iš jo pasisakymų, kad tautos paprastai priešinasi diktatoriškoms, nekontroliuojamoms, nepaliečiamoms valdžioms ir jų reikalavimams, nesiderinantiesiems su piliečių orumu ir laisve. Valdžios galių tikrinimas ir pataisų įnešimas turėtų būti privalomas, norint išvengti dar vieno karo baisių (Brizgys 1949: 656).

Kyla klausimas, ar šiuose Šventojo Sosto pasisakymuose nėra loginio prieštaravimo? Iš vienos pusės, kalbama apie būtinybę kurti sutartis, kurios negali būti primestos jėga, nes pripažįstama valstybių teisinė lygybė ir jų suverenumas, iš kitos pusės – teigiama, jog būtina sukurti tokį politinį mechanizmą, kuris turėtų galią įvairiomis priemonėmis, netgi pasitelkiant prievartą, užtikrinti bendrąjį pasaulinį gėrį. Šiuo atveju Pijus XII atsakytų taip: jokia valstybė neturi teisės į absoliučią valstybės autonomiją, nes tokia autonomija paverčia tarptautinių santykių stabilumą valdovų valios žaisliuku. Ji griauina tautų šeimos ir jos vaisingo bendradarbiavimo, nukreipto į bendrąjį gėrį, galimybes. Kadangi žmonija, moraliniais ir teisiniais ryšiais sujungta į vieną didelę tautų šeimą, kreipiančią save į bendrą

tautų gerovę, valdančią save specialiais įstatymais, saugančiais jos vienybę ir skatinančiais jos klestėjimą, bet koks tarptautinės teisės negerbimas, paliekant ją privačių interesų polėkiams, valstybių vadovų savivalei – netoleruotinas (Koenig 1943: 604–605). Kitaip tariant, nors kiekviena valstybė suvereni ir turi teisę valdyti savo likimą, anot Pijaus XII, jos suverenumas yra reliatyvus (Brizgys 1949: 573), net ir suvereni valstybė turi paisyti bendrojo pasaulinio gėrio. Bendrojo pasaulinio gėrio ignoravimas ir nesiskaitymas su tarptautine teise, statant tautų bendruomenę į pavojų, suteikia tarptautinei bendruomenei teisę tokias savivaliaujančias valstybes-agresores pažaboti. Ant pontifiko, kadangi kiekviena tauta turi paisyti bendrojo gėrio, „Bažnyčia nėra pritarusi klaidingam visiškai autonominio ir atmetančio socialines pareigas suvereniteto supratimui“ (Brizgys 1949: 624). Bet pačios visuomeninės tarptautinės sutarties sudarymui ir prisijungimui prie jos kiekviena valstybė, nekelianti pavojaus tarptautinei pasaulio tvarkai ir jo gerovei, turi pati apsispręsti, ar nori suvaržyti dalį savo suverenumo bendrojo gėrio labui.

Pijus XII vylėsi, kad Jungtinių Tautų Organizacija taps ta galinga visuotine teisine taikos institucija, kokią jis pristatinėjo savo alokucijose, tačiau galutinis rezultatas, 1945 metais pasirodžiusi Jungtinių Tautų Chartija, ovacijų nesulaukė. Ji nesuteikė Jungtinėms Tautoms aukščiausios valdžios ir galios užgniauzti tiek pavienės, tiek kolektyvinės agresijos pavojų ankstyvojoje stadijoje, kaip buvo kviečiama daryti 1944 metų alokucijoje apie demokratijos pagrindus (Brizgys 1949: 574). Joje taip pat nesimatė Šventojo Sosto skleisto laipsniško, bendrai sutarto nusiginklavimo principo, minėto dar 1939 metų kalėdinėje kalboje. Chartija nesuteikė organizacijai galios prižiūrėti ir užtikrinti veiksmingą bei nuoseklų tokio nusiginklavimo susitarimo įgyvendinimą.

Galbūt dėl to, praėjus keleriems metams po jos pasirodymo, išvystame Šventąjį Sostą palaikančią pasaulinės vyriausybės, arba pasaulinio federalizmo, idėją. Kreipdamasis į IV kasmetinio Pasaulinio judėjimo už federalinę vyriausybę kongreso dalyvius 1956 m. balandžio 6 d., pontifikas pareiškė, kad niekas labiau neatitinka Bažnyčios tradicijos ir jos doktrinos nei šio judėjimo tikslas – daryti viską, kad būtų įgyvendinta veiksminga politinė pasaulio organizacija. Tokio pobūdžio organizacija būtina bent jau tam, kad būtų užbaigtos ginklavimosi lenktynės; tokiu būdu Pontifikas pakartojo dar 1939 metais išreikštą įsitikinimą, kad pasaulio taikai būtinas laipsniškas nusiginklavimas. Jis sutiko su judėjimo doktrina, kad savo forma ši politinė organizacija turėtų būti federalinė, bet pridėjo, kad jos struktūra turi būti organinė, o ne mechaniškai unitarinė (Drinan 1960: 11). Ji turėtų remtis prigimtinių teisių principais, be kurių pasaulinė vyriausybė, jei tokia ir atsirastų, būtų tik dar viena institucija, kuriai nepavyks pasiekti užsibrėžtų tikslų. Kad ir kokią struktūrą ši organizacija igytų, be prigimtinių teisių principų ji neturi jokių šansų nei išsilaikyti, nei išlikti (Powers 1952: 169).

Ši 1956 m. pasakyta kalba labai rezonuoja su pirmąja pontifikaline enciklika *Apie žmonių visuomenės vienybę*, išleista 1939 m. spalio 20 d., kurioje pontifikas teigė, kad po karo atsirianti naujoji pasaulio tvarka – tautų ir tarptautinio gyvenimo tvarka, kaip ir tikroji demokratija, turi stovėti ant solidžios prigimtinės teisės uolos.

Pati pasaulinės vyriausybės idėja, anot Pijaus XII, neprieštarauja Bažnyčios socialiniam mokymui apie valstybę ir pilietinę bendruomenę. Jos mokymas grindžiamas principu, kad „tautos kartu sudaro bendruomenę, turinčią bendrą tikslą ir pareigas“ (Brizgys 1949: 623). Jos visos „lygiomis teisėmis dalyvauja Tautų šeimoje“ (Brizgys 1949: 624). Jos visos pašauktos į brolybę bendra žmonių prigimtimi, joje slypinčia prigimtine teise (Koenig 1943: 607). Visų besivystančių visuomenių viršūnė – tautų šeimos vieningumas, draugiškumas, kuriuo kaip moraliniu reikalavimu turėtų vadovautis visų demokratijų atstovai (Brizgys 1949: 573).

Pontifikas nuogaustauja, kad šis mokymas apie vieną tautų šeimą, deja, dažnai susiduria su savanaudiška galvosena, galinčia vėl privesti prie naujų pasaulio sukrėtimų, gal net mirtinų žmonijos civilizacijai (Brizgys 1949: 624). Kreipdamasis į kardinolų kolegiją 1945 m. birželio 2 d., Pijus XII prisiminė savo pirmtako Pijaus XI išsakytas mintis 1937 m. enciklikoje *Mit brennender Sorge*. Joje buvęs pontifikas pareiškė, kad bet kurios tautos, valstybės, jos formos ar jos pareigūnų laikymas aukščiausia norma viskam yra daiktų tvarkos iškraipymas, dažnai einantis koja kojon su jėgos kultu, tokiu kaip nacional-socializmas (Brizgys 1949: 585), pasižyminčiu rasės ir kraujo garbinimu, žmogaus laisvės ir jo orumo pažeidimu. Ne ką geresnis ir nacionalizmas, neigiantis arba sutrypiantis „solidarumą tarp atskirų tautų, solidarumą, kuris kiekvienai jų uždeda daugiopas pareigas didžiosios Tautų šeimos atžvilgiu“ (Brizgys 1949: 623). Kraštutinis nacionalizmas, anot pontifiko, yra pasaulio prakeiksmas, užuot pasitikėjęs broliškumu, jis skleidžia įtarumą, vietoj bendro gėrio troškimo – neapykantą (Koenig 1943: 198). Anot Pijaus XII, visiems laikams turi būti atsisakyta tokių ir panašių ideologijų, kaip ir visiems laikams turi būti padarytas galas totalitarizmui ir absoliutizmui.

Į pontifikato pabaigą Pijus XII vis tik labiau gręžėsi į Jungtinių Tautų Organizacijos, o ne į anksčiau skleistą pasaulinės vyriausybės idėją. Ko gero, jis ėmė suvokti, jog sukūrus Jungtines Tautas niekas neskubės kurti dar vienos tarptautinės taikos institucijos, o juo labiau pasaulinės vyriausybės, todėl 1956 metais išsakė atvirą kritiką Jungtinėms Tautoms, pareiškęs, kad ši organizacija per silpna. Ji privalo tapti galingesnė dėl trijų priežasčių: pirma, kad galėtų įtakoti pasaulinio nusiginklavimo procesą ir užtikrinti veiksmingą ginklų kontrolę visose šalyse (Drinan 1960: 13); antra, kad pajėgtų užkirsti kelią bet kokiai karinei vienos valstybės invazijai į kitą, kad ir koku pretekstu tai būtų daroma; trečia, kad pasitelkdama specialias policines pajėgas, galėtų veiksmingai užtikrinti viešąją tvarką valstybėse, kurioms gresia pavojus (Drinan 1960: 13). Visas šias funkcijas neabejotinai galėtume priskirti Šventojo Sosto skleistai naujai teisei taikos institucijai, turėjusiai veikti globaliu mastu.

Galingos ir veiksmingos tarptautinės organizacijos troškimas taip pat jaučiamas ir pontifiko kalboje NATO šalims-narėms 1955 m. lapkričio 3 d., kur nuoširdžiai pasidžiaugiama šios organizacijos atsiradimu. Joje pareiškama, kad NATO darbas giliai susiskaldžiusiame pasaulyje yra nepakeičiama būtinybė (Drinan 1960: 12). Be to, šalia tokių organizacijų kaip NATO, pontifikas pareiškė, pasauliui ne mažiau reikalingas ir tarptautinis baudžia-

masis kodeksas bei tarptautinis baudžiamasis Teismas, turintis jurisdikciją ne pavieniams asmenims, o individualioms suverenioms valstybėms (Drinan 1960: 11).

Visa tai leidžia padaryti keletą apibendrinimų analizuotos Jono XXIII enciklikos kontekste. Pirma, akivaizdu, kad Jono XXIII mintys, išsakytos enciklikoje *Pacem in terris* apie pasaulinės viešosios valdžios poreikį, nusiginklavimo būtinybę, efektyvų globalios taikos ir saugumo užtikrinimą, turi gilią šaknį. Pontifikas toliau plėtojo savo pirmtako išsakytą viziją. Skiriasi tai, kad Pijus XII tiek teisinės taikos institucijos, tiek pasaulinės vyriausybės atsiradimo poreikį beveik išskirtinai siejo su globalinio saugumo ir taikos užtikrinimo būtinybe, o Jonas XXIII, labiau susitelkdamas į Pijaus XII apleistą ir jo paties prikeltą pasaulinės vyriausybės idėją, – tiesa, pervadintą į pasaulinę viešąją valdžią, – matė ją besirūpinančią ne tik taikos ir saugumo užtikrinimu, bet ir socialinių, politinių, ekonominių, kultūrinių problemų analize ir jų sprendimu. Tai visiškai naujas aspektas. Iš kitos pusės, pasaulinis nusiginklavimas ir jo kontrolė abiejų pontifikų vizijose vis tik būtų viena pagrindinių užduočių, kurias tektų spręsti jų propaguotoms teisinėms ar politinėms institucijoms, veikiančioms pasauliniu mastu, jei tokios atsirastų. Taip pat negalima nepastebėti pontifikų kritikos Jungtinių Tautų Organizacijai. Tiesa, vienas tai daro diplomatiškiau nei kitas, bet abiejų kritikos centre – šios organizacijos nepajėgumas užtikrinti bendrojo pasaulinio gėrio puoselėjimo ir gynimo. Jonas XXIII taip pat nedrąsiai užsimena apie jos nepajėgumą veiksmingai ginti kiekvieno žmogaus teises. Visa tai, anot pontifikų, šaukiasi šios organizacijos pertvarkymo. Bet labiausiai į akis krinta tai, kad atvira Pijaus XII kritika Jungtinėms Tautoms pasirodė tik jam atsisakius skleisti pasaulinės vyriausybės ir tarptautinės teisinės institucijos idėjas pontifikato pabaigoje, o jo įpėdinis kritikavo Jungtines Tautas tuo pačiu metu kalbėdamas apie pasaulinės viešosios valdžios būtinybę. Tai perša mintį, kad Jono XXIII mintyse jo pirmtako iškeltos idėjos neprarado svarbos ir aktualumo. Jungtinių Tautų reforma svarbi ir būtina, bet jos nepakanka bendrojo gėrio puoselėjimui – reikia galingesnės organizacijos. Tiesa, Jonui XXIII, atrodo, nepakako ir Pijaus XII tarptautinės teisinės institucijos, apsiribojančios pasaulio taikos ir saugumo užtikrinimu, pasaulinio nusiginklavimo įgyvendinimu – bendrasis gėris apima daugiau dalykų, todėl sugražinama pasaulinės vyriausybės idėja, tuo pačiu praplečiant jos funkcijas.

Kalbant apie Pijaus XII tarptautinės teisinės taikos instituciją, jos projekte galima įžvelgti keletą visuomeninės sutarties bruožų: 1) institucijos atsiradimas, jos kompetencijų, poveikio priemonių, veiklos programų nustatymas siejamas su visuotiniu valstybių nutarimu – konsensu; 2) absoliutizmą ir visišką valstybių autonomiją pavadinus pavojumi tiek pačios valstybės gyvenimui, tiek ir tarptautinei tvarkai bei konstatavus, kad žmonės priešinosi su piliečių orumu ir laisve nesiderinantiesiems diktatoriškos valdžios veiksams, numatomas šios institucijos galių tikrinimas ir koregavimas; 3) kadangi skelbiama, kad galia koreguoti ir pasmerkti valdžios veiksmus priklauso žmonėms, galime teigti, kad šios institucijos valdžios šaltiniu Šventasis Sostas laikytų tautas, bendru sutarimu ir bendra valia nutariančias steigti tokią instituciją; 4) socialinės sutarties teorijos bruožus atitinka ir šiai institucijai priskiriamas bendrojo gėrio siekimas: taikos ir pasaulinio saugumo užtikrinimas, tarptautinės teisinės tvarkos stabilumo palaikymas, visų – didžiųjų ir ma-

žujų – valstybių–narių gyvybinių teisių apsauga. Taip pat ir šios institucijos pareiga savo veikloje vadovautis lygybės, teisingumo ir prigimtinės teisės principais. Kadangi naujoji pokarinė tvarka – tiek pavienių tautų, tiek tarptautinio gyvenimo tvarka – turi stovėti ant solidžios prigimtinės teisės uolos, šiai institucijai netaikomos jokios išimty.

Vertinant Pijaus XII pasisakymus tarptautinės teisinės tvarkos klausimais, būtina turėti omenyje, kad jie visi pasirodė Antrojo pasaulinio karo ir pokariniu laikotarpiu. Pradžioje pontifikas ieškojo būdų susigrąžinti pasaulinę taiką, vėliau – ją išsaugoti. Bet abu laikotarpius, kaip rodo tyrimas, jungia viena bendra mintis – tarptautiniai teisiniai mechanizmai, egzistavę 1939–1956 m., nepajėgūs ginti taikos pasauliniu mastu. Paliekant teisės istorikams spręsti, ar šis teiginys atitinka tuometinę tikrovę, esame linkę manyti, kad pasaulinės taikos užtikrinimui, kaip leido suprasti Pijus XII, nepakanka dvasinio žmogaus atsivertimo. Nors popiežius nepateikia magiško būdo, kaip tai padaryti, jo pateikti pasiūlymai iki šiol nepasenę: a) reorganizuoti Jungtines Tautas, b) stengtis daryti viską, kad atsirastų veiksminga tarptautinė teisinė tvarka, galinti užkirsti kelią tiek pavieniam, tiek kolektyviniam neteisingam puolimui, c) skatinti tarptautinės bendruomenės vienybę. Tyrimas rodo, kad pontifiko pasiūlyta tarptautinė teisinė taikos institucija nebūtų grindžiama autoritarizmo doktrina. Besiremddama prigimtine teise, visais visuomeninės sutarties bruožais ji atitiktų Vakarų teisinės tradicijos esminius principus.

3. Jono Pauliaus II Jungtinių Tautų Organizacijos kritika

Jonas Paulius II per ilgą pontifikatą nė karto nėra eksplicitiškai kalbėjęs apie naujų politinių ir teisių tarptautinių mechanizmų poreikį. Kreipdamasis į Jungtines Tautas, minint jos chartijos įsigalėjimo keturiasdešimtmetį 1985 m., popiežius užsiminė apie mūsų analizuotų pontifikų raginimus kurti teisinę taikos organizaciją, pasaulinę vyriausybę, pasaulines kompetencijas turinčią viešąją valdžią (John Paul II 1985), bet visą dėmesį nukreipė į Jungtinių Tautų Organizacijos reformą. Paminėjęs, kad Jungtinės Tautos nėra pasaulinė vyriausybė ir neturi tikro suvereniteto, nes numatyta būti suverenių valstybių asociacija, pontifikas pareiškė, kad pastarųjų keturiasdešimties metų įvykiai parodė, kad šiai institucijai būtina suteikti teises ir politines priemones, įgalinančias ją veiksmingiau puoselėti pasaulinį bendrąjį gėrį ir įgyvendinti teisės bei teisingumo pergalę ten, kur tautų santykiams grasina konfliktai. Todėl Jungtinių Tautų Organizacija buvo paraginta bendru šalių sutarimu ieškoti tinkamų atgrasymo ir intervencijos priemonių, kurios galėtų būti panaudotos tada, kai valstybės gundomos imtis ginklų konfliktų sprendimui (John Paul II 1985).

Praėjus beveik dvidešimčiai metų po šio kreipimosi, pasauliui susidūrus su teroristinių grupuočių grėsmėmis, išvydus JAV karinę invaziją į Iraką, kurios nepavyko sustabdyti Jungtinėms Tautoms, pontifikas Pasaulinės taikos dienos proga, kreipdamasis į diplomatinio korpuso ambasadorius Vatikane 2004 m. sausio 1 d., prabilo apie naujos tarptautinės tvarkos poreikį – tvarkos, kuri maksimaliai pasinaudotų Jungtinių Tautų Organizacijos patirtimi ir pasiektais rezultatais (John Paul II 2004a). Kitame tos pačios dienos kreipimesi

į valstybės vadovus ir teisininkus Jonas Paulius II minėjo, kad šios naujos tarptautinės teisinės tvarkos kūrimas, iš vienos pusės, įtraukia naujų teisinių instrumentų, galinčių užtikrinti veiksmingą tarptautinių nusikaltimų prevenciją, stebėjimą ir stabdymą, sukūrimą. Ši užduotis priklauso tarptautinės teisės kompetencijai, nes būtent jai tenka pareiga pateikti sprendimus net ir tokiose situacijose, kuriose konfliktą kelia ne valstybės, o visiškai kiti subjektai, pavyzdžiui, teroristinės grupuotės, su kuriomis, anot pontifiko, šiandien kovojama pasitelkus ginklus, ignoruojant teisės viršenybės principą. Tarptautinė teisė turi užtikrinti, kad galingiausių teisė nedominuotų pasaulyje, o materialį ginklų jėga būtų pakeista moraline teisės jėga, numatant tinkamas sankcijas jos pažeidėjams ir adekvačią kompensaciją aukoms (John Paul II 2004b). Iš kitos pusės, naujos teisinės tvarkos kūrimas įtraukia ir Jungtinių Tautų Organizacijos reformą, kad galėtų efektyviau siekti chartijoje išvardytų tikslų. Pontifikas pabrėžia veiksmingesnio kolektyvinio saugumo būtinybę, kurio atsiradimui Jungtinių Tautų padėtis ir vaidmuo yra tinkamiausi (John Paul II 2004b). Kitaip tariant, tiek diplomatinio korpuso ambasadoriams, tiek tautų lyderiams bei teisininkams buvo leista suprasti, kad Jungtinių Tautų negebėjimas užblokuoti Jungtinių Amerikos Valstijų karinę invaziją į Iraką, reikalauja tiek pačios tarptautinės teisės, tiek ir Jungtinių Tautų Organizacijos reformos. Tai siejasi su minėtais Pijaus XII pasisakymais po Sueco kanalo krizės, su jo raginimu suteikti daugiau galių Jungtinių Tautų Organizacijai, nepajėgusiai sustabdyti Izraelio, Jungtinės Karalystės bei Prancūzijos įsiveržimo į Egiptą.

Siūlosi keletas apibendrinimų. Pirma, tai, kad Jonas Paulius II, kreipdamasis į Jungtines Tautas, eksplisitiškai paminėjo ankstesnių pontifikų pristatytas pasauliniu mastu turinčias veikti teisines arba politines institucijas, rodo, kad jis žinojo apie tokių tarptautinių projektų egzistavimą. Todėl, jei niekada neužsiminė apie jų realizavimo būtinybę, ko gero, nematė poreikio juos įgyvendinti. Šiuo atžvilgiu pontifiko pozicija labiau siejasi su Pijaus XII pozicija, šiam susitelkus į Jungtinių Tautų reformą pontifikato pabaigoje, o ne Jono XXIII vizija. Jo pasisakymai perša mintį, kad Jungtinių Tautų Organizacijos pakanka tarptautinei bendruomenei, tereikia ją reformuoti.

Antra, kalbant apie pačią reformą, 1985 m. kreipimesi akcentuojamos tik teisinio ir politinio pobūdžio priemonės (neminima, ar senos turi būti tobulinamos, ar naujos kuriamos), kurios padėtų jai veiksmingiau puoselėti bendrąjį gerį ir įgyvendinti teisės ir teisingumo pergalę konfliktinėse situacijose, šalims patiriant pagundą imtis ginklo, o 2005 m. kreipimesi reformų diapazonas gerokai išplatėja. Šalia tos pačios Jungtinių Tautų reformos, reikalaujančios ir veiksmingesnio kolektyvinio saugumo užtikrinimo, jau kalbama apie naujos tarptautinės tvarkos poreikį. Ir ne bet kokios. Iš to, kad turi būti kuriami nauji teisiniai instrumentai tarptautinių nusikaltimų prevencijai, stebėjimui ir jų stabdymui, jog turi būti pažabota galingųjų teisė, kad ši nedominuotų ir neprasilenktų su teisės viršenybės principu, kad vietoj materialinės jėgos, būtų naudojama moralinė teisės jėga bei sankcijos, suprantame, jog kalbama apie naujos tarptautinės *teisinės* tvarkos būtinybę, nors apie tai niekur tiesiogiai neužsimenama.

Trečia, kadangi atlikti visas šias užduotis, anot pontifiko, yra tarptautinės teisės pareiga, tikimasi, kad, atlikusi jas, tarptautinė teisė reformuos save ir taip pasauliui bus

padovanota ir nauja tarptautinė teisinė tvarka, ir nauja tarptautinė teisė, ir saugesnis bei taikesnis pasaulis.

Ketvirta, visų veiksmingesnių teisinių priemonių, teisinių instrumentų ieškojimas turi vykti bendru šalių sutarimu. Tai susišaukia su Pijaus XII ir Jono XXIII raginimu imtis tarptautinės tvarkos reformos visuotiniu šalių nutarimu, o ne tik galingiausiųjų sprendimu.

Penkta, pati reforma Jono Pauliaus II pasisakymuose turi daugiau bendro su pasaulinės taikos ir saugumo užtikrinimu, tarptautinių nusikaltimų prevencija, kaip tai matome ir Pijaus XII raštuose, o ne būtinybe spręsti politines, ekonomines bei kultūrinės problemas, susietas su bendruoju pasauliniu gėriu, pasitelkiant tiek pasaulinę viešąją valdžią, tiek ir tą pačią Jungtinių Tautų Organizaciją, kaip tai akcentavo Jonas XXIII. Be to, susidaro įspūdis, kad Jonas Paulius II pasaulinės taikos ir saugumo užtikrinimą labiau siejo su efektyvių teisinių priemonių atradimu ir panaudojimu nei grynai fizine jėga, kuri turėjo didesnės svarbos Pijui XII, tačiau abu pontifikai pabrėžia galingos Jungtinių Tautų Organizacijos būtinybę veiksmingam pasaulinių problemų sprendimui.

Jono Pauliaus II raginimas reformuoti Jungtines Tautas, bandyti pažaboti galingiausiųjų teisę, kad ši nedominuotų ir neprasilenktų su teisės viršenybės principu, ieškoti politinių ir teisinių priemonių, kurios padėtų Jungtinėms Tautoms įgyvendinti teisės ir teisingumo pergalę konfliktinėse situacijose, šalims patiriant pagundą imtis ginklo, mūsų manymų, sveikintinas dalykas. Tiek tarptautinės teisės teikiamas saugumo jausmas, tiek ir pasitikėjimas ja pirmiausiai priklauso nuo to, ar visos valstybės vienodai paklūsta jos normoms ir laikosi jos principų. Kai tarptautinė teisė tampa galingiausiųjų teise ir jų valios išraiška, mažta ne tik pasitikėjimas ja, bet ir valstybių pasitikėjimas viena kita. Saugumas tampa mirazu. Nesant tarptautinių mechanizmų, galinčių užtikrinti paklusnumą tarptautinės teisės normoms, belieka tik pasitikėti galingiausių gera valia, kad šie savo ruožtu darys viską, kad tarptautinių teisės normų ir principų laikytųsi tiek jie patys, tiek kiti. Realybė, deja, yra kitokia. Istorija rodo, kad tautoms, ypač didžiosioms, kartais trūksta noro gerbti tarptautinę teisę, trūksta valios taikyti jos normas ir laikytis jos principų. Tiek Rusijos invazija į Ukrainą, tiek JAV invazija į Iraką parodė, kad pasitikėjimo gera valia neužtenka. Reikia teisinių ir politinių priemonių, padedančių sutramdyti galingiausiuosius šiems patiriant pagundą imtis ginklo savų interesų įgyvendinimui. Nesant pasaulinės viešosios valdžios, galinčios priversti laikytis tarptautinės teisės normų, esame linkę sutikti su popiežiumi, kad tarptautinė bendruomenė turėtų imtis veiksmų, kurie Jungtines Tautas padarytų galingesne organizacija ir nebūtų įmanoma apeiti nei šios organizacijos, nei tautų teisės.

4. Benedikto XVI bei Popiežiškosios taikos ir teisingumo tarybos pasisakymai politinės pasaulinės valdžios tema

Praėjus 46 metams po Jono XXIII enciklikos *Pacem in terris* pasirodymo, 2009 m. pasaulį išvydo Benedikto XVI tarptautinę politinę bendruomenę suklusti privertusi enciklika *Caritas in veritate* – pasaulinės valdžios idėja sugrįžo!

Analizuodamas žmonijos bendradarbiavimo temą, Benediktas XVI, užsiminęs apie didėjančią pasaulinę priklausomybę vienas nuo kito bei patiriamą tuometinę ekonominę recesiją, pareiškė, kad „[...] jaučiama neatidėliotina būtinybė reformuoti Jungtinių Tautų Organizaciją ir tarptautinę ekonomikos struktūrą, siekiant suteikti tautų šeimos sampratai realesnę bei konkretesnę formą“ (Benediktas XVI 2009b: 6); taip pat jaučiamas poreikis surasti novatoriškų būdų, kaip taikyti atsakomybės už apsaugą principą bei kaip suteikti daugiau svarbos neturtingesniems tautoms bendrų sprendimų priėmimo. Atsakyti į šiuos poreikius, anot popiežiaus, reikalauja ne bet kas, o politinė, teisinė ir ekonominė šių dienų pasaulio sąranga, vis labiau kreipianti tarptautinį šalių ir žmonių bendradarbiavimą solidaraus tautų vystymosi linkme. Pontifikas leido suprasti, kad Jungtinių Tautų reformos neužteks solidaraus tautų vystymuisi užtikrinti. Jos neužteks ir tarptautinės ekonomikos struktūros pakeitimui. Pasauliui reikalingas galingesnis mechanizmas – skubiai reikalinga tikra politinė pasaulinė valdžia, kurios atsakomybėje būtų: a) pasaulinės ekonomikos vedimas; b) atskirų pasaulinių ekonomikų gydymas; c) mėginimai stabdyti krizių gilėjimą, kad būtų išvengta disbalanso; d) visiško nusiginklavimo įgyvendinimas; e) saugumo ir taikos skatinimas; f) aplinkos apsauga; g) aprūpinimo maistu užtikrinimas; e) migrantų srautų reguliavimas (Benediktas XVI 2009b: 6). Trumpai tariant, anot Benedikto XVI, pats bendrasis gėris ir problemos, su kuriomis susiduriama jo siekiant (Benediktas XVI 2009b: 3), reikalauja pasaulinės valdžios atsiradimo.

Pontifikas pripažino, kad ši pasaulinės valdžios idėja nėra nauja – apie ją buvo kalbėta enciklikoje *Pacem in terris*. Taigi turime reikalą su Jono XXIII pasaulinės politinės viešosios valdžios projektu. Benediktas XVI nedetalizuoja šios valdžios prigimties, bet galime suprasti, kad jos atsiradimui būtų reikalingas bendras šalių sutarimas, kaip minėjo Jonas XXIII. Pats pontifikas teužsimena, kad ji turi būti pripažįstama visų (Benediktas XVI 2009b: 6).

Kalbant apie valdymo formą, enciklikoje *Caritas in veritate* rašoma, kad pasaulio globalizacija prašosi ne bet kokios, o subsidiariai ir poliarchiškai organizuotos valdžios, nežeidžiančios kitų laisvės ir pasirodančios konkrečiais veiksmais (Benediktas XVI 2009b: 3). Pasauliui šiandien reikalinga subsidiaraus pobūdžio tarptautinė tvarka.

Šalia subsidiarumo principo ši valdžia taip pat turėtų vadovautis teise ir solidarumo principu. Ji turi siekti bendrojo gėrio ir autentiško bei visapusiško žmogaus vystymosi (Benediktas XVI 2009b: 6).

Pontifikas mano, kad pasaulinei valdžiai turi būti suteikta veiksminga galia, galinti garantuoti kiekvieno saugumą, pagarbą jo teisėms ir teisingumą. Jos sprendimai turi būti gerbiami – valdžia turi gebėti priversti juos gerbti; iš kitos pusės, visos jos naudojamos priemonės privalo būti suderintos tarptautiniuose forumuose, bet pačios priemonės, anot pontifiko, ne mažiau gerbtinos nei valdžios sprendimai, todėl ir jų pagarba turi būti užtikrinta (Benediktas XVI 2009b: 6).

Praėjus porai metų po šios enciklikos pasirodymo, Šventajam Sostui vis dar vadovaujant Benediktui XVI, 2011 m. pasaulį išvydo Popiežiškosios taikos ir teisingumo tarybos (toliau – taryba) nota, kurioje svarstoma galimybė reformuoti tarptautines finansines ir

monetarinės sistemos bendrosios viešosios Valdžios perspektyvoje. Iš to, kad ši nota yra atsakas į *Caritas in veritate* enciklikoje išsakytą pontifiko kvietimą tautoms ir pavieniams asmenims išnagrinėti ekonominės ir finansų krizės akivaizdoje principus bei vertybes, kuriomis grindžiamas socialinis sambūvis, galime suponuoti du dalykus: pirma, jos turinys yra glaudžiai susijęs su šia enciklika ir turi būti analizuojamas jos kontekste; antra, nors nota nekalba apie pasaulinę politinę valdžią, kaip ją įvardijo Benediktas XVI, jos *bendroji viešoji Valdžia* labai panaši į ją. Juo labiau, kad taryba pareiškė, kad šių dienų kontekste, kai klausimų, prie kurių tenka dirbti globaliu mastu, įvairovė didėja, pasaulinės politinės valdžios poreikis, apie kurį užsiminė ir Jonas XXIII, ir Benediktas XVI, akivaizdus. Notoje beveik identiškai išvardijamos tarptautinės bendruomenės dėmesio ir sprendimų reikalaujančios sritys, kurias randame enciklikoje *Caritas in veritate*, tik ypatingas dėmesys skiriamas pasaulinei ekonomikai (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Kalbėdama apie šios bendros, jos pačios žodžiais tariant, *viršnacionalinės* Valdžios atsiradimą, taryba pažymi, kad tai būtų sudėtingas ir delikatumo reikalaujantis procesas. Iš vienos pusės, ji turi būti atspindys tų nuolatinių ir istorinių poreikių, kuriuos tenkinti reikalauja bendrasis pasaulinis gėris; iš kitos pusės, jos pasirodymas pasaulinėje arenoje turėtų būti laipsniško žmonių sąžinės brendimo, augančių atsakomybių suvokimo, daromos didėjančios pažangos žmogaus laisvių srityje išdava (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Kuriant šią Valdžią būtina atsižvelgti į tokius esminius dalykus kaip autonomija, dalyvavimas bei abipusis pasitikėjimas. Reikia atrasti vietas dialogui, mažumų nuomonėms bei savanoriškam pritarimui – tik tokiu atveju galima tikėtis didesnio tautų atsivėrimo tokio masto projektui (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Taryba teigia, kad tokios Valdžios atsiradimas gali būti tik laisvo ir bendro sutarimo rezultatas. Ji negali būti primesta jėga, naudojant prievartą ir smurtą; iš kitos pusės, įtraukti vis daugiau tautų į tarptautinį bendradarbiavimą, kiekvienai iš jų atsinešant savo civilizacijas ir savo dorybes, būtų vienas jos tikslų (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Pats steigimo procesas turėtų vykti palaipsniui, pasitelkiant tarptautines konsultacijas, padedančias sukurti teisėtą viršnacionalinę instituciją, turinčią realistišką struktūrą. Leidžiama suprasti, kad jos atsiradimas negali reikalauti nacionalinių vyriausybių panaikinimo. Turi būti paliktos nacionalinės ir regioninės institucijos, su kuriomis vyktų pasaulinės Valdžios bendradarbiavimas. Be to, kad būtų užtikrintas šios Valdžios veiksmingumas, svaru gerbti šalių kultūrinius, istorinius bei geografinius skirtumus, taip pat jų materialinius ir nematerialinius išteklius. Būtina palikti šalims galimybę reikštis ir siekti ypatingų gėrybių (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Kadangi pasaulinė Valdžia privalo vadovautis subsidiarumo principu, taryba neįsivaizduoja, kad bendru šalių sutarimu sukurta institucija galėtų besąlygiškai kištis į nacionalinių vyriausybių politiką. Ji negalėtų reikalauti besąlygiško valstybių narių paklusnumo. Ne mažiau svarbu būtų užtikrinti ir priimamų sprendimų nešališkumą. Institucijai tapus privačių lobistų ar nacionalinių vyriausybių grupe, kurios sprendimai būtų tik galios

primetimas silpniesiems, ji neturėtų jokių šansų išlikti (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Globalus efektyvus valdymas, anot notos, taip pat reikalauja ir paties valdymo padalijimo į skirtingus lygius bei skirtingas sritis, gebančias dirbti išvien, kad būtų išvengta biurokratinės izoliacijos, galinčios vesti prie institucijos deligitimizacijos. Dėl tos pačios izoliacijos ji gali tapti paternalistinių, technokratiškos ir hegemoninių pagundų auka. Tai būtų dar viena priežastis deligitimizuoti pasaulinę valdžią šalių-narių aktyve (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Anot tarybos, tokios institucijos atsiradimo reikalauja pasaulinės ekonomikos vystymasis. Kad būtų puoselėjamas bendrasis žmonijos gėris ir apsaugoti Žemės silpnieji, reikalingas didesnis tarptautinis bendradarbiavimas, didesnis tarptautinis solidarumas, pasireiškiantis per veiksmingesnes pasaulines institucijas, galinčias pasipriešinti galingoms ekonominio gyvenimo galioms, griaunančioms tiek bendrąjį gėrį, tiek ir silpniausiųjų gyvenimus. Pasaulinė Valdžia turėtų prisidėti prie globalios ekonomikos reformavimo ir pasaulinių finansų reguliavimo. Tarp funkcijų, kurias ji atliktų, jai priskiriamas daugiašališkumo palaikymas įvairių programų lygmenyje, bet ypač taikos ir tvaraus vystymosi srityse. Ji taip pat turėtų kurti tinkamas socioekonominės, politinės ir teisinės sąlygas rinkoms, darančias jas veiksmingomis, bei palaikyti finansines ir monetarines sistemas, kurios, prižiūrimos tinkamos teisinės bazės, funkcionuotų remdamos tvarų vystymąsi ir visuotinę socialinę pažangą. Be to, ji turėtų suteikti politinę išraišką įvairioms tarptautinio bendradarbiavimo ir tarpusavio priklausomybę liudijančioms formoms (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Kadangi iki tokios viešosios, pasaulinę jurisdikciją turinčios, Valdžios atsiradimo dar tolimesnis kelias, dėl savo turimų uždavinių įvairovės, atsakomybių apimties, jau egzistuojančių specializuotų agentūrų skaičiaus bei gebėjimo suburti pasaulio tautas, logiškiau, anot tarybos, pradėti nuo Jungtinių Tautų reformos. Šios reformos vaisius turėtų būti didėjančios šios organizacijos pajėgumai imtis tokios vykdomosios politikos ir sprendimų, kurie dėl bendrojo gėrio siekio vietiniu, regioniniu ir pasauliniu lygiu būtų privalomi visiems. Tarp šių sprendimų neabejotinai turi būti ir tie, kurie liečia pasaulinį socialinį teisingumą; kalbama apie finansinę ir monetarinę vykdomąją politiką, nežeidžiančią silpniausiųjų šalių, taip pat politiką, kuri būtų nukreipta į laisvų ir stabilų rinkų sukūrimą bei teisingą pasaulinių turtų paskirstymą (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2011: 3).

Apibendrinant išsakyta idėja, galima teigti, kad sugrįžusi pasaulinės valdžios idėja, iš vienos pusės, niekuo nenustebino. Jau *Pacem in terris* minėjo, kad viena iš visuotinės viešosios valdžios funkcijų būtų ekonominių tautų bendruomenės problemų vertinimas ir sprendimas. Benediktas XVI ekonominę sritį tik dar labiau detalizuoja. Iš kitos pusės, *Caritas in veritate* pasaulinei politinei valdžiai priskyrė naujas funkcijas: migrantų srautų reguliavimą, aprūpinimo maistu užtikrinimą ir aplinkos apsaugą, šalia tradiciškai minimo pasaulinio saugumo užtikrinimo, taikos skatinimo bei visiško nusiginklavimo įgyvendinimo.

Antra. Kaip ir kiti pontifikaliniai dokumentai, enciklika *Caritas in veritate* pabrėžia veiksmingos galios būtinybę. Skirtumas tas, kad šioje enciklikoje jau be užuolankų vartojamas žodis *prievarta* – pasaulinė valdžia turi gebėti *priversti* kitus paisyti jos sprendimų ir tarptautiniuose forumuose suderintų priemonių. Tą pačią minties liniją sutinkame ir Jono Pauliaus II kalboje, kurioje, kalbėdamas apie tinkamų atgrasymo ir intervencijos priemonių paiešką, pontifikas minėjo, kad ši paieška turėtų vykti bendru valstybių sutarimu. Benediktas XVI, kaip ir visi prieš jį buvę popiežiai, deja, nedetalizuoja šios pasaulinės politinės viešos valdžios struktūros, bet tokiam pontifikų elgesiui jis pateikia šokių tokių paaiškinimą: „Bažnyčia negali pasiūlyti techninių sprendimų [...] ir tikrai neketina „kištis į valstybinę politiką“ [...]. Tačiau visais laikais ir visomis aplinkybėmis jai tenka vykdyti tiesos misiją bei reikalauti visuomenės, atitinkančios žmogų, jo kilnumą ir pašaukimą“ (Benediktas XVI 2009a: 4).

Trečia. Benediktui XVI tarnavusi Popiežiškoji teisingumo ir taikos taryba pateikia truputį daugiau informacijos apie šią potencialią pasaulinę valdžią. Kadangi koncentruojamasi į pasaulinės ekonomikos reformą, nestebina, kad beveik nematome vadinamosios bendrosios viršnacionalinės viešosios Valdžios rūpesčio tomis tarptautinio dėmesio reikalaujančiomis sritimis, kurias išvardijo Jonas XXIII ir Benediktas XVI. Kalbama apie konkrečią reformą, todėl nebūtina vardyti visų potencialių jos funkcijų. Vargu ar tarybos akyse jos veikla turėtų apsiriboti naujos globalios ekonominės tvarkos kūrimu, palaikymu ir valdymu.

Ketvirta. Taryba labai realistiškai svarsto apie šios Valdžios atsiradimo galimybes. Iš vienos pusės, ji turi būti atspindys laipsniškai augančių tarptautinių poreikių, iš kitos pusės, atspindys laipsniškai didėjančio pasaulinės bendruomenės sąmoningumo, be kurio tikėtis tokios Valdžios sukūrimo būtų nerealu. Lygiai taip pat nerealu tikėtis šio projekto sėkmės, bandant suniveliuoti šalių skirtumus, nepaliekant vietos šalių autonomijai, dialogui, dalyvavimui ir savanoriškam pritarimui.

Penkta. Veiksmingą šios Valdžios funkcionavimą taryba sieja su valdymo padalijimu į skirtingus lygius ir sritis, kad būtų išvengta biurokratinės izoliacijos, galinčios pražudyti visą projektą, bet niekur neužsimenama, kad veiksmingam veikimui savo dispozicijoje ji turėtų turėti ir galią *priversti* kitus gerbti jos sprendimus ir priemones, kaip akcentavo Benediktas XVI. Iš kitos pusės, kalbėdama apie būtiną Jungtinių Tautų reformą, taryba mini, kad šios reformos tikslas padaryti ją pajėgesne imtis tokios vykdomosios politikos ir sprendimų, kurie dėl savo nukreiptumo į bendrąjį gėrį, būtų *privalomi* vietiniui, regioniniui ir pasauliniui mastu. Taigi prievartos elemento galimybė išlieka.

Šešta. Konkretesnių detalių apie šios bendros viešosios Valdžios struktūrą ir jos viršnacionalinę instituciją, turinčią gimi iš tarptautinių konsultacijų, nota, deja, nepateikia, tačiau Benedikto XVI ir tarybos pateiktoje šios Valdžios vizijoje galime išvelgti visuomeninės sutarties teorijos bruožų, kaip antai: ji turi atsirasti bendru ir laisvu sutarimu, vengti centralizuoto valdymo ir aklo paklusnumo reikalavimo, vadovautis teise, subsidiarumo ir solidarumo principais, siekti bendrojo gėrio, garantuoti kiekvieno saugumą, pagarbą jo teisėms ir teisingumą.

Vertinant Šventojo Sosto pareiškimus, reikia pasakyti, kad *Caritas in veritate* aki-vaizdžiai yra atnaujinta *Pacem in terris* versija: sugriežtinami reikalavimai pasaulinei valdžiai, praplečiamos jos funkcijos, plačiau kalbama apie jos funkcionavimo ypatybes, atsiradimo sąlygas, – visa tai nauja pridėtinė informacija, bet jos esmė, mūsų manymu, slypi visiškai kitur. *Pacem in terris* apie globalizacijos procesą atsiliepė gana pozityviai, daugiau ar mažiau išryškindama jo plusus ir minusus, o *Caritas in veritate* bei tarybos nota kvestionuoja globalizacijos procesą: klausama, ar pasaulis eina tinkama linkme, kokio vystymosi linkime ir trokštame žmogui XXI amžiuje, parodoma globalizuotos plėtros kuriama įvairiapusė nelygybė, ko nedarė *Pacem in terris*. Enciklika prasideda ir baigiasi mintimi, kad badaujančios tautos šiandien meta iššūką pasiturinčioms tautoms. Tai savotiškas karkasas, kuriame patalpinamas visas tekstas. Taigi nors ir daug kalbama apie pasaulinę politinę viešąją valdžią, apie finansus, apie būtinybę sukurti naują globalią finansinę tvarką, *Caritas in veritate* centre stovi ne finansai, ne politinė pasaulinė valdžia ir net ne abstrakti žmogaus prigimtis, o konkretus *gyvas žmogus*, kurį, anot pontifiko, bandoma nužmoginti, paminant jo absoliučią vertę. Būtent dėl šios priežasties, mūsų manymu, Benedikto XVI enciklikoje ir tarybos notoje pasaulinei valdžiai keliami griežtesni reikalavimai nei *Pacem in terris*. Kaip antai, saugodama žmogų ir bendrąjį gėrį, ji turėtų pažaboti globalizuotos ekonomikos pelno siekimą bet kokia kaina, ji negali pro pirštus žiūrėti į migrantų srautus, ji privalo užtikrinti galimybę visiems ir visada gauti pakankamai maisto, kad būtų įmanoma gyventi normalų gyvenimą. Kitaip tariant, esame linkę sutikti su Šventojo Sosto pareiškimais, kad pasaulinė politinė valdžia, tokiai atsiradus, turėtų gydyti kenčiančias ekonomikas ir užkirsti kelią jų pablogėjimui, bet savo dėmesio centre pirmiausia privalėtų turėti gyvus žmones ir jų bendrąjį gėrį, stengtis užtikrinti jų gerovę ir visapusišką vystymąsi, kovojant su viskuo, kas jų absoliučią vertę bando paversti instrumentine. Reikalinga valdžia, kuri, šalia darbo kitose srityse, mažintų tarpą tarp Žemės turtingųjų ir vargšų, neleistų tarptautiniam verslui ir finansininkų interesams tarti paskutinį žodį, nustatant ekonominius siekus. Pats pelnas negali būti *ultimus finis*. Tokiai logikai neužkirtus kelio, rizikuojame ne tik sukurti amžiną skurdą, bet ir sunaikinti bendrąjį visų žmonių gėrį. Mūsų manymu, tarptautinė teisinė tvarka turi keistis iš esmės. Kaip minėjome, savo dabartine forma Jungtinės Tautos negali išspręsti planetos problemų – šiai organizacijai trūksta valdžios, kuri gebėtų įnešti ilgalaikius pokyčius pasauliniu mastu, todėl raginimas kurti naują pasaulinę valdžią logiškas ir savalaikis.

6. Ekologinė krizė ir daugiašališkumo reforma pagal Pranciškaus viziją

Mūsų tyrimo pradžioje minėtas dabartinio pontifiko kreipimasis į diplomatinio korpuso narius, akredituotus prie Šventojo Sosto, 2023 m. sausio pradžioje nebuvo pirmas kartas, kai Pranciškus diplomatiškai pareiškė, kad daugiašalė sistema, kurioje atsидūręs pasaulis, turi būti nuodugnai permąstyta. Panašios mintys buvo išdėstytos ir 2015 m. išėjusioje enciklikoje *Laudato Si*. Jas taip pat atrandame ir 2023 m. apaštališkajame paraginime *Laudate Deum*.

Apžvelgusi ekologinės krizės aspektus bei pabandžiusi apčiuopti šios krizės simptomus ir priežastis, enciklika *Laudato Si* pateikė gaires, kaip plėtoti ekologinį dialogą ir veiklą, įtraukiančią tarptautinę politiką (Pranciškus 2015: 12). Pranciškus pastebi, kad maždaug nuo 1950 m. pasaulis pradėjo suvokti Žemę kaip bendrus namus, kuriuose gyvenama kaip viena šeima. Šis suvokimas, kad planetoje visa susiję, reikalauja iš žmonijos bent jau pabandyti pasiūlyti sprendimus, grindžiamus globalia perspektyva (Pranciškus 2015: 104). Reikalingas pasaulinis sutarimas, „galintis, pavyzdžiui, suplanuoti tvarią ir diversifikuotą žemdirbystę, išrutulioti atsinaujinančias ir nedidelės taršos energijos formas, paskatinti našiau naudoti energiją, prisidėti prie tinkamesnio miškų bei jūrų išteklių naudojimo, visiems garantuoti prieigą prie geriamojo vandens“ (Pranciškus 2015: 105).

Pontifikas įsitikinęs, kad veiksmingų susitarimų dėl pasaulio ekologijos iki šiol nėra. Sukritikavęs Pasaulio viršūnių susitikimą Rio De Žaneire bei Stokholmo deklaraciją dėl praktiškai sunkiai įgyvendinamų susitarimų, kuriems trūko kontrolės, periodinių patikrinimų ir bausmių už susitarimų nevykdymą, Pranciškus pareiškė, kad juose „paskelbtieji principai [...] tebelaukia veiksmingų ir lanksčių įgyvendinimo būdų“ (Pranciškus 2015: 106). Bazelio ir Vienos konvencijos traktuojamos pozityviau, bet, kalbant apie biologinę įvairovę ir jos išsaugojimą, pažanga nedidelė, o „klimato kaitos srityje pažanga apgailėtinai menka“ (Pranciškus 2015: 107). Pasauliui skubiai reikalingi globalaus masto susitarimai, kurie būtų įgyvendinami išlaikant pagarbą valstybių suverenumui, reikalingos tam tikros koordinuotos priemonės, kurios padėtų išvengti lokalių katastrofų, galinčių pakenkti visiems (Pranciškus 2015: 109). „Reikia pasaulinės reguliacinės normos, nustatančios pareigas ir užkertančios kelią nepriimtiniams veiksams, pavyzdžiui, galimybei, kad galingosios šalys labai taršiomis atliekomis bei pramonėmis atsikratytų kitose šalyse“ (Pranciškus 2015: 107).

Kalbėdamas apie vandenynų valdymo problemą, pontifikas taip pat pažėrė kritikos. Panašiai kaip Rio De Žaneiro ir Stokholmo susitarimų, taip ir įvairių tarptautinių ir regioninių konvencijų atveju, nesant griežtos reglamentacijos, kontrolės ir bausmių mechanizmo, tikėtis realios pažangos – beviltiška. Jų stoka pakerta visas žmonijos pastangas (Pranciškus 2015: 110). Reikalinga sutartis dėl *valdymo* režimų, kuri būti skirta „visai gamai vadinamųjų pasaulinių gėrybių“, nepriklausančių nacionalinių valstybių sistemai, kaip antai jūrinių teritorijų apsauga (Pranciškus 2015: 110).

Tiesa, ekologinės problemos, pripažįsta pontifikas, nėra vienintelės, su kuriomis susiduria tarptautinė bendruomenė. Skurdo problema taip pat reikalauja dėmesio. Jas abi vienija tai, kad šalys vengia imtis radikalių priemonių jų sprendimui – drastiški veiksmai sunkūs. Ir vis tik šiais klausimais tarptautinės bendruomenės reakcija turėtų būti atsakingesnė. Pasaulinės taršos pažabojimas turi eiti koja kojon su neturtingų šalių bei regionų plėtojimu.

Pranciškus taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad besikeičiančiame pasaulyje valdymo formos, atėjusios iš praėjusio amžiaus, paradoksaliai išlieka nepakitusios, o tarptautinį pobūdį turinti ekonomika ir finansai ima viršų politikos atžvilgiu ir kas diena vis labiau silpnina nacionalinių valstybių galią. Susidūrus su tokia realybe, iškyla naujas – pasauliui reikalingos stipresnės organizacijos nei turime šiandien – poreikis, organizacijos, turinčios

veiksmingą sąrangą, valdžią ir galią bausti. Jų atsiradimą, kaip ir jų formą bei galias, turėtų nulemti nešališkos tarp valstybių sudarytos sutartys. Galiausiai, tarsi norėdamas patikslinti, kas turima omenyje, Pranciškus pacituoja savo pirmtako Benedikto XVI encikliką *Caritas in veritate*, kurioje jo pirmtakas išreiškė įsitikinimą, kad pasaulinės ekonomikos valdymas, sergančių nacionalinių, regioninių ekonomikų gydymas, bandymas sustabdyti krizių gilėjimą, visiško nusiginklavimo įgyvendinimas, saugumo ir taikos skatinimas bei migrantų srautų reguliavimas šaukiasi tikros politinės pasaulinės valdžios (Pranciškus 2015: 110–111).

Apibendrinant *Laudato Si* galima pasakyti, kad prie pasaulinės valdžios idėjos, kuri, atrodo, turėtų būti daugiašalės sistemos reformos viršūnė, prieita labai atsargiai ir palaipsniui. Pirma, pačioje pradžioje tik užsiminta, kad žmonija jau ne teoriškai žino, o praktiškai pradeda jausti, kad esama vieno bendro pasaulio, reikalaujančio bendrų projektų. Antra, parodyta, kad nors egzistuoja tam tikri tarptautiniai projektai, daugelis jų nepakankamai veiksmingi – trūksta griežtos reguliacijos, kontrolės, bausmių mechanizmo. Trečia, iškeliamas ne tik pavienių valstybių negebėjimas, bet ir jų vengimas spręsti pasaulines problemas, todėl prabilta apie pasauliniu mastu veikiančių teisinių reguliacinių normų būtinybę, kurios, išlaikydamos pagarbą valstybėms, nustatytų jų pareigas ir užkirstų kelią nepriimtiniams veiksams. Ketvirta, parodoma auganti finansinių ir ekonominių institucijų galia, daranti nacionalines valstybes silpnas, todėl kaip teisėta atsvara siūloma stipresnių pasaulinių organizacijų įkūrimo idėja, turinčių veiksmingą sąrangą, valdžią ir galią. Pačioje pabaigoje, tarsi viską karūnuojant, iškeliamą politinės pasaulinės valdžios idėja su visomis funkcijomis, kurias jai priskyrė Benediktas XVI ir Jonas XXIII.

Enciklika sulaukė didelio žiniasklaidos dėmesio. Pasigirdus būgštavimams, kad Šventasis Sostas suinteresuotas pasaulinės vyriausybės atsiradimu ir galbūt nacionalinių vyriausybių panaikinimu, 2023 m. popiežius Pranciškus išleido naują dokumentą – apaštališkąjį paraginimą *Laudate Deum*, kuriame be užuolankų pareiškiamą, kad išsakytais dalykais siekiama patikslinti ir papildyti *Laudato Si* turinį (Pranciškus 2023: 2, 4).

Kaip ir enciklikoje, šiame dokumente pabrėžiama, kad siekiant tvirtos ir ilgalaikės pažangos, pirmenybė turi būti teikiama daugiašaliams valstybių susitarimams, bet paties daugiašališkumo, anot pontifiko, nereikėtų tapatinti su tokia pasauline valdžia, kuri būtų sutelkta vieno žmogaus ar didelę galią turinčio elito rankose. Cituodamas encikliką *Fratelli tutti*, Pranciškus rašo, kad „kai kalbama apie tam tikros teisiškai reguliuojamos pasaulinės valdžios formos galimybę, nebūtinai reikia galvoti apie asmeninę valdžią“ (Pranciškus 2023: 34–35). Pirmiausia reikėtų kalbėti apie „veiksmingesnes pasaulines organizacijas, kurioms būtų suteikti įgaliojimai užtikrinti viso pasaulio bendrąją gerovę, panaikinti badą ir skurdą bei realiai apginti pagrindines žmogaus teises“ (Pranciškus 2023: 35). Tokioms organizacijoms suteikus realią valdžią tam tikrų nekeičiamų tikslų įgyvendinimui, tarptautinė arena praturtėtų naujos formos daugiašališkumu, laisvu nuo besikaitaliojančių politinių aplinkybių ir pavienių žmonių interesų. Tai užtikrintų jo stabilumą ir veiksmingumą (Pranciškus 2023: 35).

Pranciškus apgailestauja, kad nei 2007 m. finansine krize, nei Covid-19 pandemija nebuvo pasinaudota tokio daugiašališkumo sukūrimui, todėl globalioji politika išlieka silpna: tarptautinė bendruomenė sunkiai koordinuoja veiksmus sudėtingose situacijose ir nepajėgia skirti pakankamai dėmesio žmogaus teisėms (Pranciškus 2023: 36). Visa tai liudija, anot popiežiaus, kad senoji diplomatija nusilpusi. Reikalingas naujas daugiašalės diplomatijos modelis, atitinkantis dabartinę pasaulio situaciją. Daugiapoliškumas – nauja pasaulio realybė, dėl savo sudėtingumo reikalaujanti veiksmingesnio bendradarbiavimo formato, kurio senoji diplomatija negali suteikti (Pranciškus 2023: 37, 41).

Anot Pontifiko, atėjo laikas pripažinti, kad daugelis pilietinės visuomenės organizacijų ir susivienijimų šiandien padeda kompensuoti išvardytus tarptautinės bendruomenės ir senosios diplomatijos trūkumus. Jos geriau koordinuoja veiksmus sudėtingose situacijose ir daugiau dėmesio skiria žmogaus teisėms. Be to, remdami vieni kitus, padėdami vieni kitiems, keldami įvairius reikalavimus, net būdami „apačioje“, aktyvistai daro spaudimą galios veiksniams. Tai įrodo, kad daugiašališkumas mūsų dienomis nėra nulemtas tik valdžios sprendimų. Jis taip pat kyla „iš apačios“ (Pranciškus 2023: 37). Todėl apaštališkajame paraginiame pasigirsta skatinimas pertvarkyti senąjį daugiašališkumą iš pagrindų nei bandyti jį išsaugoti visais įmanomais būdais. Kviečiama kurti naujus pasaulinius mechanizmus, kuriais būtų galima atsiliępti „į iššūkius sveikatos, kultūros ir socialinėje srityje, ypač siekiant įtvirtinti pagarbą pagrindinėms žmogaus teisėms, socialinėms teisėms ir rūpinimasi [...] bendrais namais. Tam reikia nustatyti visuotines ir veiksmingas taisykles, kurios „užtikrintų“ šią visuotinę apsaugą“ (Pranciškus 2023: 42).

Pasauliui taip pat reikalinga nauja procedūra, kuria būtų priimami ir įteisinti sprendimai. Toji, kuri buvo nustatyta prieš kelis dešimtmečius, nebėra tokia veiksminga ir pakankama XXI amžiuje. Reikia daugiau diskusijų, konsultacijų, daugiau galimybių tartis, reikalingas arbitražas bei konfliktų sprendimo ir priežiūros erdvės, kad būtų įtrauktos ir išreikštos įvairios pasaulinės situacijos. Kitaip tariant, anot paraginiimo, reikalinga tam tikra demokratizacija globaliu mastu. Palaikyti institucijas, kurios nesirūpina visų teisėmis, o saugo tik stipriausiųjų teises – nebetikslinga (Pranciškus 2023: 43).

Užsimindamas apie Šalių konferenciją (COP), kaip aukščiausiąjį sprendimus galintį priimti Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos organą, Pranciškus taip pat pažėrė kritikos. Iš vienos pusės, 2015 m. klimato konferencija Paryžiuje (COP 2015) ir jos metu priimtas susitarimas gali būti laikomas nauja pradžia klimato politikoje – tai privalomas susitarimas, iš kitos pusės, kai kurie jo reikalavimai išlieka neįpareigojantys, o už nevykdomus privalomus įsipareigojimus nenumatytos jokios realios sankcijos. Ši sutartis nenurodo jokių veiksmingų priemonių, kuriomis būtų užtikrinamas privalomų įsipareigojimų laikymasis (Pranciškus 2023: 44–47). Pontifikas išreiškė viltį, kad 2023 m. Šalių konferencija Dubajuje (COP 28) bus istorinė ir šias spragas ištaisys (Pranciškus 2023: 53–60).

Apibendrinami galime teigti, kad *Laudate Deum* nelabai kuo skiriasi nuo *Laudato Si*. Pirma, šiame dokumente ir toliau iškeliami bendrojo gėrio tematika, pagrindinių žmogaus ir socialinių teisių apsaugos, aplinkosaugos svarba ir su tuo susijusios problemos, bet jau

neslepiamas didžiulis nusivylimas, kad pažanga, padaryta šiose srityse nuo 2015 m., kur kas mažesnė nei buvo tikėtasi, todėl pasigirsta raginimas imtis veiksmų, vedančių į realius pokyčius. Antra, apaštališkajame paraginime šiek tiek plačiau analizuojama daugiašališkumo samprata. Kaip niekad pabrėžiama, kad XXI amžiuje bendradarbiavimas tarp valstybių neatsiejamas nuo pilietinės visuomenės judėjimų, kylančių „iš apačios“. Šių judėjimų efektyvumas daugelyje sričių pristatomas kaip įrodymas, kad nacionalinių valdžių sprendimai nebėra vieninteliai veiksniai, lemiantys šalių santykius ir bendradarbiavimą bendrojo gėrio labui; atėjo laikas pertvarkyti bendradarbiavimo formatą, pasaulinės diplomatijos architektūrą, savo veiksmingumu nebeprilygstančią visuomeniniams judėjimams. Vedlio vaidmuo turi atitekti visuomeniniams judėjimams. Trečia, daugiašališkumo ir jo reformos kontekste vėl pasigirsta raginimas kurti politinius ir teisinius mechanizmus, galinčius padėti užtikrinti bendrąjį žmonijos gėrį, taip pat ir tarptautinį valdymo mechanizmą, tik šįkart eksplicitiškai pareiškiami, kad kalbama apie sukūrimą tokios naujos tarptautinės teisinės tvarkos, kuri padėtų žmonijai bendradarbiauti – galvoti ir veikti kartu, o ne bandytų sukcentruoti visą pasaulinę valdžią į vieno ar kelių žmonių rankas. Galiausiai pabrėžiama naujų tarptautinių procedūrų, visuotinių taisyklių, naujų susitarimų, naujų tarptautinių erdvių, įgalinančių platesnes diskusijas tarp tautų, kūrimo būtinybę.

Pats apaštališkasis paraginimas, mūsų manymu, ne tik vertas dėmesio, bet ir pasirodė tinkamu laiku. Praėjus 8 metams po *Laudato Si*, pasaulį nusiaubus Covid-19 pandemijai, karui sugrižus į Europos žemyną, metas priminti žmonijai apie primirštas katastrofiškas klimato kaitos pasekmes ir paraginti ją imtis realių veiksmų jų išvengti. Tai neabejotinai vienas pagrindinių *Laudate Deum* tikslų.

Popiežiaus siūloma globalioji politika, kurioje būtų koncentruojamasi į šalių ir įvairiausių visuomeninių judėjimų, veikiančių „iš apačios“, bendradarbiavimą, stengiantis panaikinti badą, skurdą ir puoselėti bendrąjį gėrį, gana įdomi idėja. Iš kitos pusės, reikia pripažinti, apaštališkasis paraginimas nutyli, kad nemaža dalis šių judėjimų ir susivienijimų, deja, nėra tokie neutralūs kaip gali atrodyti. Juos dažnai remia ta pati valdžia, žmonės, elitas, turintys savus interesus bei finansinius ir kitokius išteklius, leidžiančius jiems formuoti gyventojų kontrolės politiką. Jų įtaka minėtiems judėjimams – daugelio šių dienų žurnalistinių ir mokslinių tyrimu dalis. Todėl į popiežiaus raginimą suteikti daugiau galių ir realią valdžią pasaulinėms organizacijoms, visuomeniniams judėjimams ir leisti jiems tapti naujos tarptautinės teisinės tvarkos vedliais, mūsų manymu, turi būti žvelgiama atsargiai, bet pati idėja gana išmintinga, kaip ir ta, kad pasaulinė valdžia negali būti sutelkta vienos rankose.

Į akis krinta ir dokumento kalba. Ji akivaizdžiai paprastesnė ir asmeniškesnė nei *Laudato Si*, daugiau etinė, sociologinė nei teologinė. Paraginime nemažai skaičių, duomenų ir ataskaitų. Visa tai perša mintį, kad Šventasis Sostas siekė prabilti bendra, daugeliui žmonių suvokiama kalba; siekta būti išgirstu didesnės globalios auditorijos dalies, kas, mūsų manymu, yra sveikintinas dalykas, turint omeny, kad 2015 m. išėjusi *Laudato Si*, nežiūrint savo elegantiškumo ir iškalbingumo, turiniu ir kalba kur kas sudėtingesnis dokumentas nei šis, be to, buvo jaučiami doktrininiai rėmai, galintys atstumti nemažą

dalį pasaulinės auditorijos. Taip pat verta pastebėti, kad *Laudato Deum* paskelbtas prieš pat Jungtinių Tautų Organizacijos klimato kaitos konferenciją Dubajuje COP-28. Tai dar vienas ženklas, kad ketinta paruošti daugiau politinių nei religinių dokumentą, o ir pats turinys liudija, kad turime reikalą su vienu iš politiškiausių popiežiaus Pranciškaus dokumentų, besišaukiančiu pasaulio valdančiųjų dėmesio.

7. Pontifikalinės pasaulinių mechanizmų vizijos – utopinis idealizmas ar reali galimybė?

Šventojo Sosto pasiūlyta tarptautinės teisinės tvarkos reforma ir pasaulinių mechanizmų vizijos, iš vienos pusės, skamba kaip nerealių pontifikų svajonės; iš kitos pusės, reikia pripažinti, jos nėra tokios utopinės ir neprotingos kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Tam yra dvi priežastys.

Pirma. Pasaulinės valdžios idėja turi gilią ir seną šaknį. Antai italų rašytojas ir filosofas Dante Aghieri traktate *De Monarchia* (1312 m.), kalbėdamas apie pasaulietinę ir religinę galią, išskėlė pasaulinės pasaulietinės monarchijos idėją, argumentuodamas, kad tokios monarchijos atsiradimas užtikrintų pasaulio taiką ir subalansuotų Romos Katalikų Bažnyčios galią. Valdant vienam pasauliniam monarchui, anot Dante'ės, nebūtų jokio reikalo kariauti. Tos pačios pasaulinės valdžios atsiradimo galimybę veikale *Leviatanas* (1651 m.) apsvarstė ir anglų filosofas Thomas Hobbes'as, o Immanuelis Kantas, vienas ryškiausių Apšvietos epochos mąstytojų, politiniame traktate *I amžinąją taiką* (1795 m.) ir *Dorovės metafizikos (Die Metaphysik der Sitten)* pirmoje dalyje publikuotoje teisės doktrinoje (1797 m.) pasaulinės respublikos arba visuotinės valstybių asociacijos, sudarytos iš nepriklausomų respublikų, atsiradimą laiko vertais siekti idealais. Tai tik keli pavydžiai įrodantys, kad Šventojo Sosto pasisakymai pasaulinės teisinės tvarkos tema nėra laužti iš piršto. Jie tik pratęsia diskusiją, pradėtą įžvalgiausių protų Vakarų civilizacijoje, todėl yra verti tiek mokslininkų, tiek politikų dėmesio.

Antra. Pasaulinės valdžios idėja neliko tik popieriuje. Istorija rodo, kad realiame gyvenime ji atrado savo šalininkų, bandžiusių bent jau iš dalies ją paversti realybe. Tiek Vladimiras Leninas, tiek Josifas Stalinas kaip ir Mao Dzedongas turėjo svajonę panaikinti nacionalinių valstybių sienas sukuriant galingą komunistinę pasaulinę valstybę. Šalia Sovietų Sąjungos, kaip nepavykusio bandymo sukurti tokią valstybę ir ilgaamžę globalią vyriausybę, remiantis komunizmo ideologija, pasaulis taip pat tapo Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos, suvienijusios nepriklausomas respublikas ir jų demokratijas, atsiradimo liudininku. Jau nekalbant apie Europos Sąjungą ir jos sėkmės istoriją bei Jungtinių Tautų Organizaciją, kaip vieną didžiausių tarptautinio valdymo šalininkų. Visa tai liudija, kad pasaulinės valdžios idėja, net jei eksplicitiškai neminama, tapo neatskiriama šiandieninės geopolitikos dalimi ir viena pagrindinių sąvokų, įgaunanti įvairius pavidalus pasaulinėje arenoje. Todėl Šventojo Sosto pasisakymai šia tema, mūsų manymu, aktualūs ir vietoje. Juo labiau, kad minėtų organizacijų egzistavimas, kaip ir Pasaulio banko, Pasaulio prekybos organizacijos, Tarptautinio teisingumo teismo, Tarptautinio valiutos fondo, yra įrodymas,

kad tautos siekia vis labiau bendradarbiauti tarpusavyje, turėdamos prieš akis bendrą tikslą. Šios organizacijos, panorėjus, ko gero, galėtų tapti pasaulinės valdžios dalimi. Jos jau dabar veikia kaip savotiška konstrukcija, suteikianti globaliam tautų bendradarbiavimui formą, pastovumą ir stiprumą. Iš kitos pusės, tenka pripažinti, daugelis minėtų organizacijų, ko gero, labiau suinteresuotos bendradarbiauti su gerokai išsivysčiusiomis šalimis nei trečiojo ar antrojo pasaulio valstybėmis.

Pati pasaulinės valdžios kaip suvienytų žmonijos pastangų vaisiaus, padedančio stebėti ir spręsti žmonijai kylančias problemas globaliniu lygiu, idėja, manome, racionaliai teisinga. Covid-19 krizė parodė, kad sunku sukurti veiksmingą antipandeminę strategiją nacionaliniu lygiu, neturint veiksmingos tarptautinės strategijos. Lygiai taip pat šių dienų įvykiai rodo, kad neįmanoma jokiai pavienei valstybei užtikrinti kibernetinio saugumo nesirūpinant kibernetiniu saugumu pasauliniu lygiu. Ką jau kalbėti apie šiltnamio efektą sukeliančias dujas ir jų mažinimą be kitų valstybių prisidėjimo. O kur dar pabėgėlių krizė, klimato kaita, bioįvairovės praradimas, vandenynų niokojimas, pinigų plovimas, pasaulinė recesija, branduolinis pasaulio nestabilumas – visi šie dalykai peržengia nacionalinių valstybių sienas ir reikalauja galingesnio mechanizmo nei įprastų nacionalinių bei regioninių institucijų. Mes linkę sutikti, kad be išvardytų problemų sprendimo, kaip minėjo Šventasis Sostas, pasaulinė valdžia galėtų prisidėti ir prie milžiniškų tarptautinių įmonių, dažnai turinčių didesnę galią nei pavienės valstybės, galios pažabojimo. Globali valdžia neabejotinai turėtų daugiau derybinių svertų nei pavienių šalių valdžia. Be to, pasaulį sudrebinusi pandemija parodė, kad daugeliui tautų, ištikus krizei, nesvetimas konkurencingumas. Logiška tikėtis, kad, atsiradus pasaulinei valdžiai, būtų užtikrintas teisingesnis atsakas į iškilusias problemas nei tai matėme Covid-19 metu. Galima tikėtis, kad ši valdžia taip pat sumažintų pasaulinio karo riziką, kaip ir dalį galimos korupcijos pasauliniu lygiu, užtikrinant vienodą prieigą prie išteklių visoms valstybėms. Taigi žvelgdami į globalią valdžią kaip į teorinę, hipotetinę perspektyvą bendrojo gėrio labui, matome nemažai privalumų judant pasaulinės valdžios atsiradimo kryptimi. Alexanderis Hamiltonas, Johnas Jay'us ir James'as Madisonas jau XVIII a. pabaigoje išdėstė federalinės valstybės privalumus *Federalistų raštuose*.

Klausimas, ar pasaulis pasirengęs tokiai naujai tarptautinei teisei tvarkai? Nežiūrint tautų bendradarbiavimo, reikia pripažinti, šiandien stebimas ir vietinių tapatybių stiprėjimas nacionalinėse valstybėse, ir didžiulė tarptautinė įtampa. Esama argumentų, jog visa tai susiję su faktu, kad iki šiol neturime pasaulinės valdžios. Esą tokiai egzistuojant, panašių problemų neturėtume. Bet realybė yra tokia, kokia yra: daugėja dešiniųjų ir kairiųjų antiglobalizacijos aktyvistų. Ta pati Europos Sąjunga susiduria su rimtomis problemomis, keliamomis pavienių valstybių–narių. Ką jau kalbėti apie Pasaulinę Sąjungą, jei tokia atsirastų, su šimtais skirtingų politinių, socialinių ir kultūrinių sistemų! Ar tikrai sugebėtume ją valdyti? Daugelis mano, kad tokios pasaulinės įmonės kaip *Amazon*, *Meta* ir *Google* jau esančios per didelės, kad pajėgtume jas efektyviai kontroliuoti ir užkirstume kelią bet kokiam jų manipuliavimui. Taip pat sunku įsivaizduoti, kad galingiausios planetos tautos sutiktų atsakyti kai kurių savo galių, paklusti aukštesnei valdžiai ar bent jau sutiktų turėti vienodą valdžios dalį.

Net atsiradus globaliai valdžiai, pasaulį lydėtų nemažai pavojų ir iššūkių, apie kuriuos Šventasis Sostas neužsimena. Kaip tokia valdžia funkcionuotų, pasaulio populiacijai siekiant beveik 8 milijardus? Kaip balsuoti turint tokius milžiniškus skaičius? Kas dengtų šio milžiniško aparato sukūrimo ir palaikymo išlaidas? Be to, jei galimas begalės skirtingų politinių, socialinių, kultūrinių sistemų susidūrimas, tai lygiai taip pat įmanomas ir pasaulio suvienodėjimas, individualių kultūrinių tapatybių suniveliavimas. Taip pat neatmetama ir pačios pasaulinės valdžios korupcijos galimybė, maištai ir panašių į Brexit judėjimą palaikiusių grupių atsiradimas – visa tai vargiai palaikytų pasaulinę taiką, saugumą ir gerovę, dėl kurių pasaulinė valdžia būtų steigiama. Taip pat nėra jokios garantijos, kad tokia valdžia netaps galingiausiųjų, turtingiausiųjų valstybių klubu, kad ji pajėgs tinkamai atsakyti į visų valstybių poreikius, o mažesnės tautos nebus nustumtos į periferiją.

Tiesa, Šventasis Sostas bando užbėgti kai kuriems iš šių pavojų už akių. Tai akivaizdžiai rodo analizuoti dokumentai. Pavyzdžiui, visų pontifikų pabrėžiama, kad šios pasaulinės valdžios kaip vertybės ir priemonės siekti bendrojo gėrio steigiamasis aktas ir jos galių bei programų nustatymas turėtų vykti tik bendru, o ne vienos ar keleto galingiausių valstybių sutarimu. Tik toks sutarimas legitimuotų pasaulinę valdžią.

Antra, kadangi, pasak pontifikų, žmonių teisės kyla iš prigimtinio žmonių orumo, o viena pasaulinės valdžios užduočių būtų žmogaus teisių pripažinimas, gerbimas, saugojimas ir puoselėjimas, galime teigti, kad Šventojo Sosto akyse ši valdžia būtų tik titulinis, o ne išimtinis suverenas. Suverenitetas priklausytų tautoms, valstybėms–narėms, kurios ir būtų pasaulinės viešosios valdžios šaltinis. Be to, kadangi, anot Šventojo Sosto, prigimtinių žmogaus teisių kyla ne iš valdžios, ši valdžia tikrai negalėtų jų keisti. Bet koks bandymas tai padaryti legitimuotų sukilimą prieš ją. Taigi matome vieną iš šios valdžios kontrolės elementų.

Trečia, žmogaus teisių apsauga Šventojo Sosto akyse turi eiti koja kojon su valdžios galių ribojimo principu: nors niekur nekalbama apie valdžių padalijimą, visi Šventojo Sosto dokumentai rodo, kad ši pasaulinė valdžia savo valdyme turėtų remtis subsidiarumo, proporcingumo bei valdžios atsakomybės prieš pasaulinę visuomenę principais, taip pat teisingumo ir lygybės principais. Tai reiškia, kad pontifikalinėje pasaulinės valdžios mechanizmo sampratoje turime du teisės viešpatavimo, kaip konstitucinės vertybės, elementus šalia jau minėtos kitos konstitucinės vertybės – žmogaus teisių ir laisvių apsaugos. Teigdami, kad ši valdžia turi būti nešališka, pontifikai pabrėžė ir atsakingo valdymo principo svarbą.

Tiesa, Šventasis Sostas nenurodo eksplicitiškai, kokia būtų šios valdžios institucinė sąranga, kaip ir tiksliai nepasako, kokia turėtų būti jos valdymo forma. Iš vienos pusės, tyrimo rezultatai perša mintį, kad kalbama apie demokratinį valdymą. Nepaisant to, kad niekur neužsimenama apie pasaulinio parlamento būtinybę kuriant šį valdžios mechanizmą, Šventasis Sostas visų pontifikatų metu pabrėžė debatavimo ir dalyvavimo svarbą, taip pat visų pasaulio šalių ir asmenų lygybę bei būtinybę derinti daugumos interesus su mažumos interesais. Visa tai kartu su minėtomis konstitucinėmis vertybėmis neatsiejami šiuolaikinės demokratijos elementai. Iš kitos pusės, Benediktas XVI savo enciklikoje užsiminė, kad pasaulinė valdžia galėtų valdyti ir poliarchiškai, tokiu atveju grynai demokratinė valdymo forma atkristų. Bet kokių atveju analizė rodo, kad šio potencialaus

globalaus mechanizmo projekte, kaip ir Pijaus XII teisinės taikos institucijos vizijoje, yra nemažai visuomeninės sutarties teorijos bruožų, kurie būdingi Vakarų civilizacijos teisinėms, politinėms sistemoms. Todėl darytina išvada, kad Šventasis Sostas nepalaikytų nei elitizmo, nei diktatūros, nei korumpuotos valdžios.

Žmonija matoma kaip viena didelė šeima, gyvenanti bendruose namuose, turinti suverenią galią įsteigti savo labai pasaulinę valdžią, kuriai būtų perduodama dalis kiekvienos tautos suverenių galių ir teisių bendrojo, o ne pavienės valstybės ar pavienių asmenų gėrio labui. Šis bendrasis gėris, anot Šventojo Sosto, apima bado ir skurdo panaikinimą visuose kraštuose, o ne tik pirmojo pasaulio valstybėse, realią pagrindinių žmogaus teisių apsaugą kiekviename pasaulio kampe, o ne tik išsivysčiusiose pramoninėse valstybėse, taip pat pasaulinės ekonomikos valdymą, „sergančių“ nacionalinių, regioninių ekonomikų gydymą, bandymą stabdyti finansinių krizių gilėjimą, visiško nusiginklavimo įgyvendinimą, saugumo ir taikos skatinimą, aplinkos apsaugą bei migrantų srautų reguliavimą.

Kas liečia pontifikų kritiką Jungtinių Tautų Organizacijos atžvilgiu, esame linkę manyti, kad ji iš dalies teisinga. Šventasis Sostas ne pirmasis, kuris tokią kritiką pareiškė. Thomas Woodrow Wilsonas, Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas, panašiai kaip ir Kantas svajoję, kad įvairios tautos, prijaučiančios liberalioms vertybėms, savanoriškai ir taikiai bendradarbiautų tarpusavyje bent jau tokiose srityse kaip gynyba ir ligų užkardymas. Būdamas vienu pagrindinių Tautų Lygos (toliau – Lyga) architektu, prezidentas tikėjosi, kad ši organizacija, net ir neturėdama galios monopolio ir aukščiausios valdžios, jo svajonę priartins prie realybės. Ir vis tik ji nesutrukdė Antrojo pasaulinio karo. Šiam pasibaigus prezidentas Franklinas Delano Rooseveltas reikalavo, kad Jungtinių Tautų Organizacija turėtų daugiau galių ir valdžios nei jos pirmtakė. Tačiau, kaip rodo istorija, net ir turėdama savo taikos palaikymo pajėgas, kurių neturėjo Lyga, būdama demokratijos ir autoritarizmo mišinys, Jungtinių Tautų Organizacija išlieka silpna – nebuvo iki galo pasimokyta iš Lygos klaidų. Ji nesugeba įgyvendinti savo užsibrėžto tikslo – užtikrinti taiką ir saugumą visiems, kurie susisaisto jos sutartimi. Nors atlikta nemažai pakeitimų, kalbant apie praktiką ir atsakomybes, Jungtinės Tautos iki šiol susiduria su sunkumais tarptautinėje erdvėje sprendžiant ne tik pasaulinių karų problemą, bet ir kitokių rūšių krizes, kaip antai: epidemijos, imigrantų srautų valdymas, tarptautinis terorizmas, humanitarinės pagalbos tiekimas, pasaulinės finansinės krizės, žmogaus teisių gynimas, sparti technologijų plėtra, kelianti pavojų žmonijai dėl jos negebėjimo sparčiai prie jos prisitaikyti. Susidaro išpūdis, kad Jungtinės Tautos sustingusios laike. Todėl darytina išvada, kad Šventojo Sosto kritika gana teisinga. Reikalinga arba atnaujinti šią organizaciją, peržiūrint jos chartiją, suteikiant jai daugiau galių, arba kurti naują galingesnį pasaulinį mechanizmą, kuris ją pakeistų, kaip Jungtinės Tautos savo laiku pakeitė Tautų Lygą. Neatmetama galimybė, kad ji galėtų tapti ir naujojo mechanizmo dalimi. Bet kokiu atveju, tiek Jungtinės Tautos, tiek Europos Sąjunga savo sėkmės istorija galėtų būti pirminiai, kad ir netobuli pavyzdžiai, kaip Šventojo Sosto siūloma pasaulinė valdžia galėtų atrodyti ir funkcionuoti. Ir vienos, ir kitos organizacijos koncepcijos vertos tyrimo kuriant tokį mechanizmą, juo labiau, kad auganti globalizacija, naujos susisiekimo ir bendravimo galimybės pasaulinės valdžios idėją iš utopijos po truputi daro tikra, kad ir lėtai augančia galimybe.

Iš kitos pusės, šiai galimybei virsti tikrove reikia kažko daugiau nei išgyvename šiandien. Kaip teigia Pranciškus, pasaulis nepasinaudojo pandemijos suteikta galimybe sukurti naujos formos daugiašalę diplomatiją. Tai netapo kibirkštimi, kuri įneštų milžiniškus pokyčius tarptautinėje arenoje.

Išvados

1. Straipsnyje analizuoti Šventojo Sosto dokumentai, paskelbti XX–XXI a., iškelia naujos tarptautinės teisinės tvarkos poreikį. Juose teigiama, kad bendrojo pasaulinio gėrio puoselėjimui nepakanka nacionalinių valstybių galios. Raginama peržiūrėti egzistuojančias valdymo formas. Siūloma arba stiprinti Jungtinių Tautų Organizaciją, suteikiant jai daugiau galių bei naujų teisinių ir politinių priemonių, padedančių veiksmingiau siekti chartijoje išvardytų tikslų ir veiksmingiau atsakyti į žmonijai metamus iššūkius, arba kurti naujus politinius teisinius mechanizmus, tokius kaip teisinė taikos institucija ir pasaulinė viešoji valdžia, galinčius veikti globaliu mastu, kad būtų užtikrintas pasaulinis bendrasis gėris (pasaulio saugumas, pasaulinės ekonomikos vedimas, aplinkos apsauga, migrantų srautų reguliavimas ir t.t.).
2. Tyrimas parodė, kad Šventojo Sosto dokumentuose yra įtvirtinama pasaulio visuomenės samprata. Žmonija pristatoma kaip viena šeima, kurios narių prigimtinių teisių pripažinimas, saugojimas, gerbimas ir puoselėjimas laikomi esmine ne tik kiekvienos valstybės, bet ir potencialios pasaulinės viešosios valdžios užduotimi. Pasaulinės valdžios atsiradimas matomas kaip vienos didelės pasaulinės šeimos bandymas bendrai teisiškai ir politiškai tvarkyti pasaulį tiek savo, tiek būsimųjų kartų labui.
3. Tirti dokumentai iškelia ilgalaikių naudingų tarptautinių sutarčių būtinybę, bet nė viena iš jų negali būti primesta jėga. Pabrėžiamas prigimtimis kiekvienos tautos žmonių orumas, žmonių ir valstybių teisinė lygybė, valstybių suverenumas. Bet kokio pasauliniu mastu galinčiu veikti teisinio politinio mechanizmo atsiradimui būtų reikalinga visuomeninė sutartis. Šventojo Sosto pristatytų mechanizmų sampratose galime išvelgti nemažai visuomeninės sutarties teorijos bruožų.
4. Tirtų pontifikų dokumentuose akcentuojamas ne bet kokio pasauliniu mastu galinčio veikti teisinio politinio mechanizmo atsiradimas, o tokio, kuris turėtų galią įvairiomis priemonėmis, netgi pasitelkiant prievartą, užtikrinti bendrąjį pasaulinį gėrį. Leidžiama suprasti, kad kitokio tipo mechanizmai būtų neefektyvūs. Tikima, kad socialinis žmonijos gyvenimas, neatsisakant nacionalinių valstybių, reikalauja griežtos tarptautinės juridinės tvarkos, gebančios jį puoselėti, saugoti, ginti ir kelti į Kūrėjo jam skirtas aukštumas.
5. Šventojo Sosto pasisakymai apie būtinybę kurti pasaulinio masto visuomeninę sutartį gali pasirodyti prieštaringi: iš vienos pusės, kalbama apie būtinybę kurti sutartis, kurios negali būti primestos jėga, nes pripažįstama valstybių teisinė lygybė ir jų suverenumas, iš kitos pusės, teigiama, jog būtina sukurti tokį politinį mechanizmą, kuris turėtų galią įvairiomis priemonėmis, netgi pasitelkiant prievartą, užtikrinti bendrąjį pasaulinį gėrį. Į tai Šventasis Sostas Pijaus XII lūpomis atsakytų: jokia tauta neturi absoliutaus suverenumo. Būdama vienos didelės tautų šeimos nare, kiekviena valstybė turi pareigą prisidėti

prie tarptautinių santykių stabilumo ir jos vaisingo bendradarbiavimo, nukreipto į bendrąjį gėrį. Bet kokie valstybės veiksmai, galintys neigiamai paveikti tarptautinę pasaulio tvarką, pažeidžiantys tarptautinę teisę, kuria saugoma žmonijos vienybė ir skatinamas jos klestėjimas, paliekant ją valstybių vadovų savivalei yra netoleruoti ir smerktini. Jie suteikia teisę tarptautinei bendruomenei imtis atsakomųjų veiksmų. Bet pačios visuomeninės tarptautinės sutarties sudarymui kiekviena valstybė, savo veiksmais nekelianti pavojaus tarptautinei pasaulio tvarkai ir žmonijos išlikimui, pati turi apsispręsti, ar nori suvaržyti dalį savo suverenumo didesnio bendrojo gėrio labui, tuo pačiu pripažįstant, kad jos suverenumas, dėl neatsiejamo priklausymo pasaulinei šeimai, visada buvo, yra ir bus reliatyvus. Absoliutaus suverenumo koncepcija Šventojo Sosto laikoma klaidinga.

6. Pastarojo šimtmečio Šventojo Sosto dokumentai nužymi pokyčius, kuriuos jis norėtų matyti įvykstant tarptautinėje arenoje: savanoriškai apriboti valstybių suverenumą bendrojo gėrio labui, jei būtų nutarta kurti pasaulinio lygio teisinį politinį mechanizmą; pažaboti ir neleisti įsitvirtinti absoliutizmui, paminančiam tarptautinę teisę, taip pat nacionalizmui ir nacionalsocializmui, įnešantiems į žmonių santykius nesantaiką ir smurtą; dėti pastangas, kad pasaulyje būtų puoselėjama demokratija, grindžiama prigimtine teise; solidarizuojantis su kenčiančiomis ir nukentėjusiomis tautomis, užgniaužti neteisingus pavienius ir kolektyvinius valstybių puolimus; pažaboti ekonomines galias, žlugdančias nacionalinių valstybių galią; ieškoti naujų teisinių ir politinių instrumentų, įgalinančių puoselėti bendrąjį pasaulinį gėrį; peržiūrėti valdymo formas; reformuoti Jungtines Tautas ir tarptautines ekonomines struktūras.

Literatūra

Benediktas XVI. 2009a. Enciklika *Caritas in veritate*: vyskupams, kunigams ir diakonams, vienuoliams ir vienuolėms, tikintiems pasauliečiams ir visiems geros valios žmonėms apie visapusišką žmogaus vystymąsi meilėje ir tiesoje. *Bažnyčios Žinios*, 15 (327): 2–14.

Benediktas XVI. 2009b. Enciklika *Caritas in veritate*: vyskupams, kunigams ir diakonams, vienuoliams ir vienuolėms, tikintiems pasauliečiams ir visiems geros valios žmonėms apie visapusišką žmogaus vystymąsi meilėje ir tiesoje. *Bažnyčios Žinios*, 17 (329): 2–11.

Brizgys, V. (sud.). 1949. *Popiežių enciklikos ir kalbos*. Tübingen: Lux G. m. b. H.

Bull, H. 1970. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Basingstoke: Macmillan.

Charleston Diocese. 2019. *Important Church Writings...* Available at: https://charlestdiocese.org/wp-content/uploads/2019/07/Church_documents-1.pdf [Accessed 21 April 2024].

Codex iuris canonici, auctoritate Ioannis Pauli PPII promulgatus. 1983. Liberia editrice Vaticana. Lietuviškas vertimas: *Kanonų teisės kodeksas* (2012). Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.

Diez, T. 2017. Diplomacy, Papacy, and the Transformation of International Society. *The Review of Faith & International Affairs*, 15 (4): 31–38.

Drinan, R. F. 1960. Pius XII's Legacy to World Federalism. *The Catholic Lawyer*, 6 (1): 6–14.

Francis. 2023. *To members of the Diplomatic Corps accredited to the Holy See*. Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2023/january/documents/20230109-corpo-diplomatico.html> [Accessed 18 June 2023].

- Huels, J. M. 1998. A Theory of Juridical Documents Based on Canons 29-34, *Studia canonica* 32: 337–370.
- Huels, J. M. 2000. Assessing the Weight of Documents on the Liturgy. *Worship* 74 (2): 117–135.
- Huels, J. M. 2006. *Liturgy and Law*. Wilson & Lafleur.
- Huels, J. M. 2021. Legislative Acts and Document Forms of the Apostolic See. *Studia canonica* 55: 367–403.
- Humble, J. et al. 2018. Catholic Documents 101: A Theological Librarian's Guide to Identifying, Locating, and Using the Documents of the Catholic Church. *Seventy-second Annual Conference of the American Theological Library Association*. University of Dayton, 211–218. Available at: https://ecommons.udayton.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1041&context=imri_faculty_publications [Accessed 22 April 2024].
- John XXIII. 1963. *Pacem in terris*. New York: Paulist Press.
- John Paul II. 1985. *Message of His Holiness Pope John Paul II to Mr Jaime de Piniès, on the Occasion of the XL Anniversary of the Entry into Force of the United Nations Charter*. Available at: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1985/documents/hf_jp-ii_let_19851014_jaime-de-pinies.html [Accessed 16 June 2023].
- John Paul II. 2004a. *Homily of John Paul II* [interactive]. Available at: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2004/documents/hf_jp-ii_hom_20040101.html [Accessed 17 June 2023].
- John Paul II. 2004b. *Message of His Holiness Pope John Paul II for the Celebration of the World Day of Peace* [interactive]. Available at: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_20031216_xxxvii-world-day-for-peace.html [Accessed 17 June 2023].
- Koenig, H. C. 1943. *Principles for Peace: Selections From Papal Documents*. Washington: National Catholic Welfare Conference.
- Krupansky, J. 2024. Elements of a Social Contract [interactive]. Available at: <https://jackkrupansky.medium.com/elements-of-a-social-contract-69572b4bba11> [Accessed 9 March 2024].
- Lawler, M. G., Salzman, T. A. 2019. Pope Francis, Ecology and Climate Change. *The Furrow*, 70 (11): 579–587.
- Lessnoff, M. 1986. *Social Contract*. Macmillan Education LTD
- Mikelėnas, V. 2009. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia.
- Morrissey, F. G. 1990. Papal and Curial Pronouncements: Their Canonical Significance in Light of the 1983 Code of Canon Law. *The Jurist*, 50: 102–125.
- Pontifical Council for Justice and Peace. 2011. *Towards Reforming the International Financial and Monetary Systems in the Context of Global Public Authority* [interactive]. Available at: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20111024_nota_en.html [Accessed 3 July 2023].
- Powers, F. J. (ed.) 1952. *Papal Pronouncements on the Political Order*. Westminster, Maryland: The Newman Press.
- Pranciškus. 2015. *Enciklika LAUDATO SI apie rūpinimąsi bendraisiais namais*. Kaunas: „Morkūnas ir Ko“.
- Pranciškus. 2023. *Apaštalinis paraginimas LAUDATE DEUM: Visiems geros valios žmonėms apie klimato krizę* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lvk.lcn.lt/naujienos/>, 550 [žiūrėta 2023 m. lapkričio 21 d.]
- Ragauskienė, R. 2007. *Teisės enciklopedija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Vaišvila, A. 2009. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia.
- Vansevičius, V. 2000. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia.